

Medeni Usul Hukukunda Yargılamanın Hızlandırılması ve Adalete Erişim Hakkı Bakımından Çevrimiçi Yargılama ve Yapay Zekanın Kullanımı

The Use of Online Proceedings and Artificial Intelligence in Civil Procedure Law with Respect to Acceleration of Proceedings and the Right to Access to Justice

E. Gökçe KARABEL* , Dilek AYDEMİR**

ÖZ

Teknolojik gelişmelerin ve elektronik sistemlerin kullanılmasının medeni usul hukuku bakımından etkili yansımaları, e-imzanın devreye girmesi ve bu sayede UYAP sisteminin kurulması ve e-tebligatın kullanılmaya başlaması ile olmuştur. Bunların yanında medeni yargılama hukuku bakımından dijitalleşme konusundaki en çarpıcı örneklerden birisi olarak karşımıza, özellikle 2020’de yapılan kanun değişikliği ile uygulanmaya başlanan e-duruşma (HMK m.149) çıkmaktadır. Belli uyuşmazlıklar bakımından dava şartı olarak uygulanan arabuluculuğun icrası da artık çoğunlukla teknolojik imkânlar kullanılarak yapılmakta; yüz yüze yapılmamaktadır. Her ne kadar belli uyuşmazlıklar bakımından alternatif uyuşmazlık çözüm sistemleri uygulanıyor olsa da merkezi bir alternatif uyuşmazlık çözüm sistemi mevcut olmadığı gibi genel manada “small claim” yani küçük miktarlı ve nispeten daha az karmaşık uyuşmazlıklar bakımından özel bir uyuşmazlık çözüm usulü ya da yargılama usulü öngörülüş değildir.

Uyuşmazlık çözümünde şirketlerin ve uyuşmazlık çözüm kurumlarının yanında artık devletlerin de çevrimiçi yargılama usulleri getirdiği görülmektedir. Örneğin, Birleşik Krallık’ta uygulanan “England Small Claim Procedure” yanında son yıllarda pilot uygulaması gerçekleştirilen “Çevrimiçi Alacak Talebi” (OCMC – Online Civil Money Claim) ve “Çevrimiçi Hasar Talepleri Pilotu” (Damages Claims Online Pilot) uygulamalarının, Devletin yargı hizmetinin bir parçası olarak uyuşmazlık çözümünde kullanıldığı görülmektedir. İngiltere’deki bu pilot uygulamada dahi örnek alınan ve bu konudaki en başarılı örneklerden birisi olarak ise karşımıza Kanada’da uygulanan “Civil Resolution Tribunal” sistemi çıkmaktadır.

Yapay zeka konusunda en çok tartışılan konu ise yapay zekanın karar mercii olması ihtimalidir. Bunun dışında, özellikle karar taslağı oluşturulması, mevzuat ve spesifik ilmi ve kazai içtihat tespiti, karar tahmini, sözleşme analizi gibi konularda hâkime yardımcı yapay zeka ve taraflara ve avukatlara yardımcı yapay zeka çalışmaları karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada hem yapay zeka alanındaki gelişmeler hem de karşılaştırmalı hukukta küçük uyuşmazlıkların çözümü için öngörülen bu sistemler örnek alınarak çevrimiçi uyuşmazlık çözüm sistemlerinin özellikle küçük miktarlı uyuşmazlıklar için Türk Hukuku bakımından uygulanabilirliği değerlendirilecek ve diğer uyuşmazlıkların makul sürede sonuçlandırılmasına hizmet etmesi bakımından UYAP sisteminde yapılabilecek değişikliklere ilişkin önerilerimiz sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevrimiçi Mahkeme, Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümü, Yapay Zeka, Küçük Talep Usulü, Uyap.

* Dr. Öğretim Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ORCID: 0000-0002-1787-165X.

** Dr. Öğretim Üyesi Dilek Aydemir, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ORCID: 0000-0002-8262-5316.

Sorumlu Yazar/Correspondence Author: E. Gökçe KARABEL

E-posta/E-mail: gokcekarabel@gmail.com / dilekaydemir3442@gmail.com

Geliş Tarihi/Received: 12.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 19.05.2023

ABSTRACT

The first and most effective reflection of technological developments in terms of Civil Procedure Law was the establishment of the UYAP system, which has many international awards. In addition to electronic notification, one of the most striking examples of digitalization in terms of Civil Procedure Law is the e-trial (HMK art.149), especially with the law amendment made in 2020. The execution of mediation, which is applied as a procedural requirement for certain disputes, is now mostly carried out using technological means; not done face to face. Although alternative dispute resolution systems are applied for certain disputes, there is no centralized alternative dispute resolution system, and there is no special dispute resolution procedure or trial procedure envisaged for “small claims”.

In addition to the small claim procedure implemented in the United Kingdom, “Online Civil Money Claim” and “Damages Claims Online Pilot”, which have been piloted in recent years, are also seen to be used in dispute resolution as part of the State’s judicial service. The “Civil Resolution Tribunal” system implemented in Canada is one of the most successful examples in this regard, which is taken as an example even in this pilot application in England.

The most debated issue on artificial intelligence is the possibility of artificial intelligence being the decision maker. Apart from this, we come across artificial intelligence that assists the judges, parties and lawyers in matters such as drafting a decision, legislation and jurisprudence.

In this paper, the applicability of online dispute resolution systems in terms of Turkish Law, especially for uncomplicated small disputes law will be discussed. In this regard, our suggestions regarding the changes that can be made in the UYAP system will be presented in order to serve for the resolution of other disputes in a reasonable time.

Keywords: Online Court, Online Dispute Resolution, Artificial Intelligence, Small Claim Procedure, UYAP.

GİRİŞ

Son yirmi yıldır ağır adımlarla ilerleyen çevrimiçi süreçlerin uyuşmazlık çözüm sürecine ve yargılamaya entegre edilmesine yönelik çalışmalar, küresel salgınla birlikte hız kazanmıştır. Çevrimiçi süreçlerin uyuşmazlık çözümünde kullanılmasında ve yargılama hukukunun teknoloji ile evrilmesinde üç nokta göze çarpmaktadır: 1-Fiziksel süreçlerin ya da yargılamanın çevrimiçi süreçlere dönüşmesi ve sınırların ortadan kalkması; 2-Bazı aşamalarda insan unsurunun etkisinin hiç olmaması ya da en aza inmesi, bu kapsamda hâkime ve avukata olan ihtiyacın azalması; 3-Odak noktasının uyuşmazlığın çözülmesi yöntemlerinin geliştirilmesinden süreçte toplanan verinin işlenerek gelecek uyuşmazlıkların engellenmesine kayması¹. Teknolojinin etkisi ile yeni nesil yargılama daha az çatışma, daha az katı ve emredici kurallar, daha aleni, daha etkin ve daha dengeli, diğer bir deyişle orantılı bir yargılamaya dönüşmektedir².

Bu çalışmalarda devletler bakımından öne çıkan konular, yargılama süjelerinin mümkün mertebe fiziken bir arada olmadığı ve uyuşmazlığın mahkeme önüne getirilmeden çözüldüğü mekanizmalar oluşturmak; bu sayede hem zamandan hem masraftan tasarruf etmek, daha kısa sürede adil sonuçlara ulaşmak, yapay zeka sistemlerini uyuşmazlık çözüm ve yargılama süreçlerinde kullanmak ve hem insan emeğine olan ihtiyacı hem de mahkemelerin iş yükünü azaltmaktır.

1 Ethan Katsh and Orna Rabinovich-Einy, *Digital Justice, Technology and The Internet of Disputes* (Oxford University Press 2017) 162-163.

2 Katsh, Rabinovich-Einy (n 1) 165.

Bu çalışmada, iki konu üzerinde durulacaktır. İlk olarak nispeten daha az karmaşık ve daha küçük meblağlı bazı uyuşmazlıkların (“small claims”) çözümünde kullanılan özellikle devletin yargı hizmetinin bir parçası olarak kurgulanan sistemlerden seçilmiş örneklerden bahsedilecektir. Bu yapılırken çevrimiçi uyuşmazlık çözüm yöntemlerine ilişkin devlet dışı organizasyonların, örneğin Avrupa Birliği³ ve UNCITRAL açılımları⁴ ya da uyuşmazlık çözüm kurumları, çalışmaları kapsam dışı tutulmuştur.

Bu çalışmada konuya ilişkin en başarılı bulunan örneklerden birisi olarak Kanada'nın British Columbia eyaletinde uygulanan Civil Resolution Tribunal'dan (Medeni Çözüm Makamı) bahsedilecek; güncel bir gelişme olarak İngiltere'de sürdürülen “online court” (sanal mahkeme) uygulamasına değinilecektir. İnceleme yapılırken Türk hukukundan konu ile bağlantısı olduğu düşünülen bazı örneklerinden ve yargılama ilkelerinden kısaca bahsedilecektir. Daha sonra ise yapay zekanın uyuşmazlık çözümündeki kullanım alanları genel bir bakış açısı sunmak üzere incelenecek ve örnekler üzerinde durulacaktır. Bu noktada değinilecek konular ise hâkim yapay zeka, hâkim yardımcısı, taraf ya da avukat yardımcısı yapay zeka konuları olacaktır. Bu iki konu genel olarak değerlendirildikten sonra son bölümde Türk hukuku bakımından hem bazı uyuşmazlıkların daha hızlı ve etkin çözümü bakımından hem de yapay zekanın kullanılabileceği alanlar bakımından öneriler sunulacaktır.

I. ÇEVİRİMİÇİ MAHKEME VE ÇEVİRİMİÇİ ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ SİSTEMLERİ

A. GENEL OLARAK

Konuya ilişkin farklı görüşler olmakla birlikte genel kabule göre medeni usul hukukunun amacı maddi gerçeğin⁵ makul bir sürede ve makul bir masrafla yapılan yargılama sonucunda ortaya çıkarılarak maddi hukuktan kaynaklanan hakkın korunması ve adil bir karar verilerek hukuk güvenliğinin tahsis edilmesidir⁶. Bu amaca erişilirken en çok karşılaşılan iki güçlükten ilkinin yargılamanın uzun ve bazen masraflı olması; ikincisinin ise hukukumuzda benimsenen kesin delil sistemi dolayısı ile

3 Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure, <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/861/oj> (Erişim Tarihi 11/01/2023).

4 UNCITRAL, Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Teknik Notlar için bkz https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/v1700382_english_technical_notes_on_odr.pdf

5 Doktrinde bir görüşe göre ise medeni usul hukukunun amacı tıpkı ceza muhakemesi hukukunda olduğu gibi gerçeğe ulaşmaktır. Gerçeğin maddisi, şekli olmaz; bir şey ya gerçektir ya değildir. Görüş ve görüşe ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. Süha Tanrıver, *Medeni Usul Hukuku*, C. 1, (3. baskı, Yetkin 2020) 127-128.

6 Sema Taşpınar Ayvaz, 'Medeni Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu' 1999, Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı, TBB Yayınları 759, 766 vd; Ali Cem Budak, 'Alangoya'ya Göre Yargılamanın Amacı ve Hâkimin Gerçeği Aramaktan Vazgeçmesi' 2019 6 (2), İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 33, 35-36, Ali Cem Budak ve Varol Karaaslan, *Medeni Usul Hukuku* (5. Baskı, Filiz 2021) 3 kn 6; Medeni yargılamanın amacının gerçeğe ulaşmak olduğuna dair görüş için bkz. Yavuz Alangoya, *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler*, (1. baskı Fakülteleler 1979) 86 vd; Hakan Pekcanitez 'Medeni Usul Hukukuna İlişkin Genel Bilgiler' iç Hakan Pekcanitez, Muhammet Özekes, Mine Akkan ve Hülya Taş Korkmaz (edr), *Medeni Usul Hukuku*, C. I (15. baskı, Onikilevha 2017) 26-27; Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay ve Muhammet Özekes, *Medeni Usul Hukuku* (10. Baskı, Onikilevha 2022) 7-10.

ispatsızlık rizikosunu üzerinde taşıyan kişinin davayı kaybetmesi ihtimali olduğu kanaatindeyiz. Konumuz bakımından yargılamanın uzun ve masraflı olması meselesi değerlendirilecektir.

Uygulamada çevrimiçi uyuşmazlık çözümü denilince alternatif uyuşmazlık çözüm sistemlerinin e-müzakere, e-arabuluculuk, e-tahkim gibi tamamen sanal ortamda gerçekleştirilmesi akla gelmektedir⁷. Kurumsal tahkim ve arabuluculukta sürecin tamamen çevrimiçi olmasına ilişkin pek çok kurumun özel kuralları yayınladıkları ve 15 gün, 1 ay, 40 gün gibi kısa sürelerde uyuşmazlığın çözülmesi üzerine kurulu sistemler oluşturdukları görülmektedir⁸. Bu sistemlerde kişiye özel kullanıcı adı ve şifre belirlenmesi ve kişilerin uyuşmazlık çözüm süreçlerine çevrimiçi katılımı sağlanmaktadır⁹.

Çevrimiçi uyuşmazlık çözüm sistemlerinde amacın, tüm süreci uzaktan yürüterek aslında yargıya erişimi daha kısıtlı olan kimselerin sürecin büyük kısmında rol üstenerak hak arama hürriyetinin bir yönü olan, yargıya ucuz erişimin sağlanması olduğu ifade edilebilir¹⁰. Adli yardımın kısıtlı ve yargılamanın masraflı olması nedeniyle kişilerin mahkemeye başvurmadığı, başvurabilenlerin ise avukatla temsil edilmelerinin fazladan bir masraf oluşturduğu dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra dava sayısının giderek artması¹¹ ve yavaş ilerleyen mahkeme işlemleriyle ilgili yüksek maliyetler ve iş yükü, devletler için de kritik bir konu haline gelmiştir¹².

Bu tür sorunların çözümü için ise devletler yargı hizmetini “multidoor court house/çok kapılı mahkeme” başlığı altında farklı uyuşmazlığa farklı yargılama usulü veya farklı uyuşmazlık çözüm usulü sunarak geliştirmektedir¹³. Bazı hukuk sistemlerinde küçük miktarlı alacaklar için yargılama giderinin fazla olmasının kişileri yargıya başvurmaktan çekinir hale getirmesi sebebiyle küçük talepler bakımından öngörülen hızlı işleyen özel uyuşmazlık çözüm yöntemleri göze çarpmaktadır¹⁴.

7 Özellikle tüketiciler için çevrimiçi uyuşmazlık çözüm yöntemi önerileri için bkz. Serkan Kaya, ‘Access To Justice For Consumers In Turkey: The Need For Enhancing Consumer Dispute Resolution Through Online Dispute Resolution’ 2022, 26 (1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 225, 243, 247.

8 Çevrimiçi tahkim uygulamaları için bkz. Seda Özmumcu, ‘Dünyada ve Ülkemizde Online Uyuşmazlık Çözümleri Bağlamında Online Tahkim ve Uygulamaları’ 2020 78 (2), İstanbul Hukuk Mecmuası 431-454.

9 Konuya ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. Aydemir D ve Kaya S, ‘Çevrimiçi (Online) Tahkime İlişkin Güncel Meseleler ve Küresel Salgın Döneminde Tahkim’ 2022, 11 (1) Uluslararası Ticaret ve Tahkim Hukuku Dergisi, 1-38; Örneğin bkz. UNCITRAL Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Teknik Notlar (n 4).

10 Bkz. ayrıca Tolga Akkaya, ‘Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri’ *Dijital Çağda Medeni Yargı* (Adalet 2022), 275, 279; Barış Mıdık, *Sorularla Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, (Onikilevha 2021) 3, 34; Budak ve Karaaslan (n 6) 12, kn.21

11 Örneğin, İngiliz Bölge Mahkemesinde açılan hukuk davalarının sayısı 2012 yılının Nisan-Haziran döneminde 328.000 iken 2017 yılının Nisan-Haziran döneminde 565.000’e çıkarak %72.26 arttı. Bu durum COVID-19’un yayılmasıyla mücadele etmek için alınan önlemler nedeniyle 2020’den beri daha da kötüleşti. <https://www.gov.uk/government/statistics/civil-justice-statistics-quarterly-january-to-march-2020> (Erişim Tarihi: 06/01/2023).

12 Aşırı gecikmelerin adalet sistemini daha da erişilemez hale getirebileceğine ilişkin bkz. Ignacio Oltra Gras, ‘Online Courts: Bridging the Gap Between Access and Justice’ <https://student-journals.ucl.ac.uk/laj/article/1214/gallery/1179/view/24,28> (Erişim Tarihi 06/01/2023).

13 Ignacio (n 12) 29 (Erişim Tarihi 06/01/2023).

14 https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/87371/EC_Business_to_Business_ADR.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim Tarihi 06/01/2023); Susskind’in ortaya koyduğu orantılı adalet ilkesi uyarınca yargı sistemi içinde her bir davanın maliyeti, ilgili uyuşmazlığın niteliği ve değeri ile orantılı olmalıdır. Düşük değerli veya daha az sosyal öneme sahip uyuşmazlıklar daha kısa sürede çözümlenmelidir. Richard Susskind, *Online Courts and the Future of Justice* (Oxford University Press 2019).

Büyük şirketlerin e-ticaret uyumsuzlukları için kendi kurdukları çözüm sistemleri¹⁵ de mevcut olmakla birlikte bu sistemler, yargının ticarileşmesine sebep olduğu yönünde haklı eleştirilere maruz kalmaktadır¹⁶.

B. DEVLETİN YARGI HİZMETİNİN ÇEVİRİMİÇİ MAHKEMELER İLE SUNULMASI

1. Genel Olarak

Yargılamanın dijitalleşmesi denilince mahkeme yargılamasında çevrimiçi usullerin kullanılması yanında yargılamanın tamamen çevrimiçi yürütülmesi ya da devletin belli uyumsuzluklar için çevrimiçi uyumsuzluk çözüm mekanizmaları kurması anlaşılır. Karşılaştırmalı hukukta, “e-justice¹⁷ (e-adalet)”, “cyber justice¹⁸ (siber adalet)”, “e-court¹⁹ (e-mahkeme)”, “online court²⁰ (çevrimiçi mahkeme)”, “online litigation (çevrimiçi dava)” şeklinde kullanılan ifadeler²¹ ile aslında halihazırda hukukumuzda da olan e-duruşma kastedilmemektedir.

Başvurunun bir sistem üzerinden çevrimiçi yapıldığı, delillerin sisteme çevrimiçi yüklendiği, duruma göre sadece belgeler üzerinden duruşma yapılmadan yargılamanın yapıldığı, duruşma kararı alınırsa bunun telefonla veya video görüntülü olarak ya da ilgili devletin kurduğu özel sistem üzerinden ya da Zoom, MSTEams gibi sistemler kullanılarak yargılama süjelerinin farklı yerlerden yargılamaya ve duruşmaya katılabildiği, yüz yüze duruşmanın ancak ihtiyaç halinde yapıldığı, hâkimin hükmünü yine ilgili platform üzerinden vermesi üzerine sistem üzerinden (izin verilmişse) kanun yoluna yahut ilamlı icra yoluna başvurulabilen bir uyumsuzluk çözüm süreci kastedilmektedir²². Bu sistemlerde yargılamanın baştan sona çevrimiçi yapılması ile etkinliğin sağlanacağı; etkinliğin ise bu noktada

15 Örnek olarak ebay platformu verilebilir. Bu platforma şikayet bırakmak için ilk olarak www.ebay.com üzerinden ebay çözüm merkezine (ebay resolution center) girilip “ürün aldım” veya “ürün sattım” butonlarından birisine tıklanır. Bu aşamadan sonra web sayfasının altında “problemler” kısmından birisi seçilip “take action” butonuna tıklanmasıyla problem karşı tarafa iletilir. Karşı taraftan gelen cevaba veya karşı tarafın ne şekilde hareket ettiğine göre sorun çözülmüş işlem tamamlanmış (case closed) olur. Karşı tarafın cevap vermek için 3 gün süresi vardır. Sorun çözülmeyse, ebay’den bu konuda yetkilendirilmiş birisi devreye girer. Talebin sisteme girilmesinden sonra 3 iş günlük cevap süresinden itibaren ebayden yardım istemek için 21 iş gününe kadar süre verilir. Ebay, yüklenen belgeler ve talep üzerinden bir karar verir. Verilen karara karşı da 30 gün içinde yeni bilgiler ekleyerek sistem üzerinden tekrar başvuru yapılabilir. Burada dikkat çeken husus, sorun çözüm merkezinden gelen karara karşı da adeta bir kanun yolu gibi tekrar başvuruda bulunulabilmesidir, <https://pages.ebay.com/services/buyandsell/disputeres.html#what> (Erişim Tarihi 12/01/2023).

16 Ignacio (n 12) 34 (Erişim Tarihi 06/01/2023).

17 <https://www.wolterskluwer.com/en-gb/expert-insights/impact-of-e-justice-on-law-firms> (Erişim Tarihi 07/01/2023).

18 <https://rm.coe.int/cepej-toolkit-cyberjustice-en-cepej-2019-7/168094ef3e> (Erişim Tarihi 07/01/2023).

19 <https://bit.ly/34sVdhU> (Erişim Tarihi 07/01/2023).

20 http://www.lawlink.nsw.gov.au/practice_notes/nswsc_pc.nsf/a15f50afb1aa22a9ca2570ed000a2b08/e6574f94250a14d6ca2572ed000cecad?OpenDocument (Erişim Tarihi 07/01/2023).

21 European Bank, From Digitisation to Digital Transformation: A Case for Online Courts in Commercial Disputes, 2020 Draft Discussion Paper. <https://lawreform.glueup.com/resources/protected/organization/1136/event/27964/160f95f7-9ea95-4422-a2d1-2b27b7b1b4cc.pdf>, 4 (Erişim Tarihi 23/12/2022).

22 Olga Zhurkina, Elena Filippova and Tatiana Bochkareva, ‘Digitalisation of Legal Proceedings: Global Trends 2020 (171) Advances in Economics, Business and Management Research, 119, 121, <https://www.atlantispress.com/proceedings/larder-20/125954205,120-121> (Erişim Tarihi 07/01/2023); Akkaya (n 10) 279, 281-282; Mıdık (n 10) 11.

adil yargılamanın önüne geçmeyeceği; bu şekilde yargıya erişim hakkının daha geniş kesimlere ulaşacağı ifade edilmiştir²³.

Söz konusu sistemlerde genellikle üç katman bulunmaktadır: Uyuşmazlıkta kaçınma (çevrimiçi değerlendirme-müzakere); uyuşmazlığı sınırlama (çevrimiçi arabuluculuk) ve uyuşmazlık çözüm (çevrimiçi hüküm).

Her ne kadar küçük miktarda uyuşmazlıklar için çevrimiçi mahkemeler önerilse de yüksek meblağlı uyuşmazlıkların çözümü bakımından da bu sistemin işleyebileceği zira davanın değeri ile o davanın çevrimiçi yargılamaya tabi tutulması arasında doğrudan bağlantı olmadığı da ifade edilmelidir²⁴. Tam tersi şekilde uyuşmazlığın küçük meblağlı olması karmaşık olmadığı ve basitleştirilmiş usullerle daha kolay çözüleceği anlamına da gelmeyecektir. Ama düşük meblağlı uyuşmazlıklarda alacaklının mahkemeye başvurma konusundaki çekingenliğini kırmak bakımından uyuşmazlık çözümünün basitleştirilmesi ve ulaşılabilir kılınması önem arz etmektedir.

Devletlerin, bazı uyuşmazlıkların alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin çevrimiçi yürütülmesi ile çözülmesi konusunda çalışmaları olduğu gibi mahkeme yargılamasının da çevrimiçi yürütülmesi konusunda girişimleri söz konusudur. Özellikle daha az karmaşık ve daha düşük meblağlı uyuşmazlıklar bakımından öngörülen küçük uyuşmazlık usullerinde çevrimiçi sistemlerin kullanıldığı görülmektedir²⁵. Bu girişimlerden bazıları başarılı olurken bazıları kanunlaşma aşamasını dahi geçememiştir²⁶. İngiltere örneğinde olduğu gibi, bazı ülkelerde ise pilot uygulamalar devam etmektedir²⁷. Bunun dışında doktrinde çevrimiçi mahkeme yargılamasının nasıl olması gerektiği hakkında ayrıntılı modeller de önerilmektedir.²⁸

23 European Bank Draft Discussion Paper (n 21) 5 (Erişim Tarihi 09/12/2022); Akkaya (n 10) 296-297; Mıdık (n 10) 25; Ignacio (n 12) 34. Konuya ilişkin özellikle aleniyet ilkesi ve doğrudanlık ilkesi bakımından çeşitli endişeler söz konusudur. Bu konuya aşağıda değinilecektir, iç. I-B-3-c.

24 Ignacio (n 12) 44; Susskind (n 14) 108; Dierle Nunes, 'A Technological Shift In Procedural Law (From Automation To Transformation): Can Legal Procedure Be Adapted Through Technology?' 2020 11 (3) Civil Procedure Review, 11, 26; Değeri 25.000 USD ve üzeri olan uyuşmazlıklar için öngörülen Michigan Cyber Court, sadece belli bir miktarın altındaki değil, üzerindeki meblağlar bakımından da yargılamanın sanal olarak yürütülebileceğine örnek oluşturmaktadır. Michigan Cyber Court için bkz. <https://www.michbar.org/file/barjournal/article/documents/pdf4article357.pdf> (Erişim Tarihi 09/01/2023). Bu sistem faaliyete geçmemiştir, bkz. aşağıda dn. 26.

25 Örnekler için bkz. European Parliamentary Research Service, European Small Claims Procedure, Legal analysis of the Commission's proposal to remedy weaknesses in the current system, 2014; Mehmet Kamil Yıldırım ve Mehmet Akif Gül, 'Küçük Uyuşmazlıkların (Small Claims) Kendine Özgü Bir Prosedür Dâhilinde Çözümlemesine İlişkin Düşünceler', 2021 Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi 27 (2) 1334, 1340 vd.

26 Örneğin, Michigan Cyber Court (siber mahkeme) projesine göre 25.000 Dolar'ın üzerinde parasal değere sahip ticari uyuşmazlıkların resmi bir devlet mahkemesi olan fakat iradi olarak tarafların başvurabileceği bir çevrimiçi mahkeme tarafından çözülmesi, bu mahkemenin duruşmaları internette yayınlama konusunda takdir yetkisine sahip olması, davalının talebi üzerine yargılamanın fiziki mahkemeye aktarımının mümkün olması, mahkeme yargılaması öncesinde aynı sistem içinde arabuluculuğa başvurabilmesi, kararların çevrimiçi yayınlanması, uyuşmazlığın 90-180 gün arasında çözülmesi, jürinin olmaması öngörülmüştü. Proje kanun teklifi olarak sunulmuş olsa da yeterli bütçenin olmaması sebebi ile kanunlaşmamış; bunun yerine belli uyuşmazlıklar bakımından daha basitleştirilmiş bir usule ilişkin yasal değişiklikler yapılmıştır. <https://www.govtech.com/public-safety/order-in-the-cyber-court.html>; https://www.americanbar.org/groups/business_law/publications/blt/2013/01/03_toering/; <https://www.michbar.org/file/barjournal/article/documents/pdf4article357.pdf>. (Erişim Tarihi: 12/01/2023).

27 İç I - B - 2 - b.

28 Susskind (n 14) 117-147.

2. Uygulamadan Örnekler

a. Civil Resolution Tribunal of British Columbia (CRT) ²⁹.

Civil Resolution Tribunal of British Columbia (CRT) “court” değil “tribunal” olarak yapılandırılmış bir uyuşmazlık çözüm platformudur. CRT, belli konularda (örneğin; kat mülkiyeti, kira, motorlu taşıt kazaları, dernek ve kooperatif birlik uyuşmazlıkları) ve belli bir miktara kadar olan (5000 Dolar, motorlu araç kazalarında 50.000 Dolar’a kadar) uyuşmazlıklarda avukatla temsil edilmeden uyuşmazlığın hızlı ve sağlıklı bir şekilde çözülmesinin amaçlandığı bir çevrimiçi uyuşmazlık çözüm sistemidir³⁰. CRT devletin yargı hizmetinin bir parçası, bağımsız, yarı-yargısal bir makam olarak tanımlanmakta ve yerel mahkemeye (provincial court) başvurulmadan önce uyuşmazlığın çözülmesi için başvurulacak bir yol olarak öngörülmektedir³¹.

Sistemde görev yapan kişilerin nasıl atanacağı, hangi uyuşmazlıkların bu usule tabi olduğu ve sistemin işleyişine ilişkin temel düzenlemeler Civil Resolution Tribunal Act’te (2012) ve buna göre hazırlanmış kurallar (CRT Rules) (en güncel kurallar 1.5.2023’te yürürlüğe girmiştir) listesinde yer almaktadır³². Kısaca sistemin işleyişinden bahsetmek gerekirse: Kişiler, sistem üzerinden hesap açarak, sisteme çevrimiçi olarak başvururlar ve başvuru harcının yatırılmasıyla süreç başlar. Sürece ilişkin işlemler bu sistem üzerinden açılan hesap kullanılarak yapılır. Sistemde talep-cevap, zorunlu müzakere, arabuluculuk ve uyuşmazlığı çözen bağlayıcı kararın verilmesi olarak ifade edilebilecek 4 temel aşama vardır. İlk olarak çözüm arayıcısına (solution explorer) başvuruda bulunulur. Bu aşama uyuşmazlığın hukuki olarak tanımlandığı, belirlendiği aşamadır. CRT başvuru formunu kontrol eder ve devamında eksikliklerin ya da açıklamaya ihtiyaç duyulan hallerin varlığı durumunda başvuranla iletişime geçilir ve bunlar tamamlattırılır. Daha sonra karşı taraf başvurudan haberdar edilir. Karşı taraf cevap vermezse başvuran “default decision” (gıyapta karar) talep edebilir. Bu karar mahkeme kararı gibi icra edilebilirlik kabiliyetine sahiptir. Karşı taraf cevap verirse ikinci adımda ise çevrimiçi müzakere (online negotiation) sürecine geçilir. Bu aşamada taraflar sistem üzerinden “özel sohbet odasında” gizli kalacak olan ve birkaç hafta sürebilen bir müzakere süreci geçirirler. Uyuşmazlık bu aşamada çözülürse ödenen harç iade edilir. Taraflar bu aşamada anlaşamazlarsa bir sonraki aşama olan ve gizlilik ilkesinin uygulandığı çevrimiçi arabuluculuk (facilitation) sürecine geçilir. Bu süreci yürüten kişi dava yöneticisi (case manager) olarak adlandırılır. Taraflar bu arabuluculuk aşamasında da anlaşamazlarsa, dava yöneticisinin tarafların anlaştığı ve anlaşamadığı noktaları da belirttiği bir “statement of facts” (vaka raporu) hakeme sunulur ve son aşamada hakemin hukuk kurallarını uygulayarak verdiği bağlayıcı karar ile süreç sona erer. Hakemin karar verme süreci de ortalama birkaç haftadır. Hakemler

29 <https://civilresolutionbc.ca/> (Erişim Tarihi 10/01/2023).

30 Sistemin dünyadaki en gelişmiş çevrimiçi sistemlerinden biri olduğuna dair bkz Ignacio (n 12) 35; kullanıcıların %95’i nin CRT personelinin profesyonel olduğunu düşünmesi, %86’sının kendilerine adil davranıldığını hissetmesi ve %81’in CRT’yi başkalarına tavsiye etmesine ilişkin bkz <https://civilresolutionbc.ca/> (n 32); hangi uyuşmazlıkların bu sisteme tabi olduğu konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www2.gov.bc.ca/gov/content/justice/about-bcs-justice-system/legislation-policy/legislation-updates/civil-resolution-tribunal-act> (Erişim Tarihi 20/02/2023).

31 <https://www2.gov.bc.ca/gov/content/justice/courthouse-services/small-claims/how-to-guides/what-is-small-claims> (Erişim Tarihi 2/02/2022).

32 <https://civilresolutionbc.ca/resources/legislation/> (Erişim Tarihi 21/02/2023).

uyuşmazlığın niteliğine ve uzmanlık alanlarına göre görevlendirilirler. Toplamda sürecin 60-90 gün içinde tamamlanması öngörülmüştür. Hakemin bağlayıcı kararına karşı kural olarak yerel mahkemeye (provincial court) küçük uyuşmazlık mahkemesi usulüne (small claim court procedure) göre yeni bir yargılama için başvurulabilir; kat mülkiyetinden kaynaklı uyuşmazlıklar ve motorlu araç kazasından kaynaklanan uyuşmazlıklar hakkında verilen karara karşı ise judicial review (yargısal denetim) için Supreme Court'a başvurulabilir³³. Bütün kararlar CRT'nin internet sitesinde erişime açıktır.

Ortada teknik anlamda bir mahkeme bulunmama ile birlikte verilen kararın bağlayıcı olması dikkat çekicidir³⁴. Yine sistemin dikkat çekici özellikleri arasında taraflar ve kurum arasındaki iletişimin ve tebligatların sağlanmasında telefon, email gibi yöntemlerin benimsenmesi, kural yazılılık olmakla birlikte duruşmaların icrasında telefon, video konferans gibi yolların kullanılabilir olması, sistemin baştan sona işleyişinde CRT görevlilerinin usuli hataları en aza indirmek üzere taraflara yol göstermeleri³⁵, arabuluculuk olarak nitelendirilebileceğimiz süreçte görev alan kişinin daha sonra bağlayıcı nihai kararın verildiği tribunal sürecinde de görev alabilmesi³⁶ ve silahların eşitliği ilkesi³⁷ gözetilerek ancak istisnai hallerde (örneğin motorlu taşıt kazaları) avukatla temsilin mümkün olması, CRT'den izin

33 <https://www2.gov.bc.ca/gov/content/justice/about-bcs-justice-system/legislation-policy/legislation-updates/civil-resolution-tribunal-act>; <https://civilresolutionbc.ca/wp-content/uploads/CRT-Rules-in-force-September-1-2022.pdf> (Erişim Tarihi 20/02/2023).

34 Ignacio (n 12) 36.

35 Bu durum CRT Rules m. 5.1 ve m.5 .3'te ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Case manager hem müzakere hem arabuluculuk hem de uyuşmazlığın tahkime hazırlanması ve hatta tahkim sırasında da Kurallar'da belirtilen görevlerini ifa eder. CRT Rules m.5 .1'de "case manager" (dava yöneticisi) olarak görevlendirilen kişi süreçte atılacak adımlar, yapılması gereken işlemler ve süreler hakkında tarafları yönlendireceği belirtilmektedir. Kurallarda açıkça öngörülen bu durum her iki tarafa da eşit yaklaşıldığı sürece (neutrality) tarafsızlık bakımından (impartiality) herhangi bir hak ihlali gündeme gelmeyecektir. Tarafsızlık ve taraflara eşit mesafede olunması hakkında bkz. Seda Özmumcu, 'Arabuluculukta Tarafsızlık İlkesinin Görünümü Ve Etik Kurallar Çerçevesinde Değerlendirilmesi', 2019, 10 (1) c, 262, 264-265.

36 İncelenen sistem devlet eliyle kurulan bir ihtiyari uyuşmazlık çözüm mekanizmasıdır ve çözüm basamakları olarak "arabuluculuk" ve "tahkim" benimsenmiştir denilebilir. Burada arabuluculuk safhasında görev alan kişinin aynı zamanda tahkim olarak nitelendirilebileceğimiz safhada da görev alması uygulamada "med-arb" (arabuluculuk-tahkim) olarak isimlendirilen çok aşamalı uyuşmazlık çözüm sistemini akla getirmektedir. Bu sistemde arabulucu aynı zamanda sonraki safhada hakem olarak da görev yapabilmektedir. Elbette bunun için tarafların uyuşmazlık çözüm klozunda bunu belirtmesi ya da atıf yaptıkları kuralların ya da bünyesinde uyuşmazlığı çözecekleri kurum kurallarının bu yönde bir hüküm içermesi gerekmektedir (bkz. örneğin ISTAC Med-Arb Kuralları m.5 < <https://istac.org.tr/wp-content/uploads/2019/11/ISTAC-Arabuluculuk-Tahkim-Kurallar%C4%B1-Med-Arb.pdf>>; İTOTAM Med-Arb Kuralları m.9 <https://www.itotam.com/Dosyalar/2021/YENI_BASLIK_MED-ARB%20KURALLARI.pdf>). Bu yöntem bakımından ise arabulucu hakemin tarafsız kalamayacağı, gizlilik şartını ihlal edebileceği ve arabuluculuk safhasında öğrendiği bilgileri tahkim safhasında kullanabileceği, arabuluculuk safhasında önerdiği çözümü tahkim safhasında hakem kararı olarak verebileceği endişeleri söz konusudur. Betül Canatan, 'Med-Arb Yönteminin Getirdiği Olumsuzluklar ve Gizlilik Sorununa Yönelik Bazı Med-Arb Modelleri' 2023, 9 (1) AndHD, 81, 83-84; Ancak bu halde CRT modelinde olduğu gibi süreçte taraflarla sürekli muhatap olan ve uyuşmazlığın içeriğine hakim olan kişinin karar vermesinin usul ekonomisine uygun olacağı gözden kaçırılmamalıdır. İncelenen CRT usulünde ise case manager olarak adlandırılan kişilerin zaten çözüm önerme yetkisi bulunmamaktadır. Öte yandan arabuluculuk olarak nitelendirdiğimiz süreçte uyuşmazlık çözülemese ve nihai karar için tahkim yargılaması başlatılırsa taraflar o anda uyuşmazlık konusundaki uzmanlığına göre hangi tribunal üyesinin karar vereceğini de belirleyebilirler. Hakem olmayan case manager, tahkim aşamasında da taraflara yol göstermeye devam eder. Hatta tahkim yargılaması sırasında gerekirse arabuluculuk safhasına tekrar dönülebilir. Bkz. CRT Rules m. 5.3 ve m.7.2, m. 7.4 (1.5.2023 itibarıyla yürürlükte) < <https://civilresolutionbc.ca/wp-content/uploads/CRT-Rules-in-force-May-1-2023.pdf>> (Erişim Tarihi: 11/05/2023).

37 Emel Hanağası, *Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi* ((1. Baskı, Yetkin 2016) 37; Budak ve Karaaslan (n 6) 74, kn 6; Tanrıver (n 5) 412; Güray Erdönmez, 'Medeni Usul Hukukuna Hakim Olan İlkelere' Pekcanitez ve diğerleri (n 6) 854, 857.

alınarak avukat ya da avukat dışı kişiler (örneğin sigorta şirketi) tarafından taraf temsilinin mümkün olması³⁸ verilebilir. Sistemde kullanıcıların yorumları, yeni vakıaların tanımlanması ve gelecekteki uyuşmazlıkların çözümü bakımından sistemin geliştirilmesi çok önemlidir³⁹. Hakem tarafından verilen kararın icrası için uyuşmazlığın türüne göre Supreme Court ya da Provincial Court'tan icra edilebilirlik şerhi alınmalıdır. Burada hakem kararı için ayrıca icra edilebilirlik şerhi alınması, her ne kadar hakemin bir yargılama yaptığı düşünülebilirse de, ortada bir çevrimiçi uyuşmazlık çözüm yöntemi olmasının bir sonucudur. Yine belli hallerde tribunal'in kararına karşı kararın yeniden gözden geçirilmesi amacı (judicial review) ile Supreme Court'ta başvurulabilir. Uyuşmazlık çözüm sürecinin ayrıntılı işleyişi ise oluşturulan CRT Rules'da düzenlenmiştir⁴⁰. Doktrinde CRT sisteminin devletin yargı hizmetinin teknolojinin katkısıyla nasıl ve nereye evrileceği konusunda, özellikle uyuşmazlıklardan toplanan verinin işlenmesi ve gelecek uyuşmazlıkların önlenmesi bakımından kullanılması, sistemin bu bakımdan kendini sürekli kullanıcı yorumlarına göre güncellemesi, bütün kararlara, anonimleştirilmiş olarak, erişilebilir olması bakımından güzel bir örnek olduğu belirtilmiştir⁴¹. Bu sistem hukukumuzdaki Tüketici Hakem Heyeti ile belli noktalarda benzerlik göstermektedir⁴².

b. İngiltere Çevrimiçi Mahkeme Pilot Uygulaması

İngiltere'de belli uyuşmazlıklar için "küçük uyuşmazlık yargılaması" (small claim procedure) kabul edilmiştir⁴³. Bu sistemde⁴⁴, belli türdeki iddiaların ve belli bir miktara kadar olan alacak ve belli

38 Türk Hukukunda, 1136 sayılı Avukatlık Kanunu (RG 7/4/1969 – 13168) m.35 uyarınca "Kanun işlerinde ve hukuki meselelerde mütalaa vermek, mahkeme, hakem veya yargı yetkisini haiz bulunan diğer organlar huzurunda gerçek ve tüzel kişilere ait hakları dava etmek ve savunmak, adli işlemleri takip etmek, bu işlere ait bütün evrakı düzenlemek, yalnız baroda yazılı avukatlara aittir." Bu zorunluluk "avukatların temsil tekel"i olarak da adlandırılmaktadır. 6325 sayılı HUAK (RG 22/6/2012 – 28331) m.15/6'da ise arabuluculuk sürecinde tarafın temsili bakımından "Arabuluculuk müzakerelerine taraflar bizzat, kanuni temsilcileri veya avukatları aracılığıyla katılabilirler. Uyuşmazlığın çözümüne katkı sağlayabilecek uzman kişiler de müzakerelerde hazır bulundurulabilir." hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla kural olarak arabuluculuk safhasında da iradi temsil yetkisi avukatlara aittir. Bu kuralın hukukumuz açısından nadir de olsa istisnaları da vardır. Örneğin, satım sözleşmesinde satıcının zapattan doğan sorumluluğuna ilişkin TBK m.215/1'de yer alan " – Satılanın elinden alınması tehlikesi ile karşılaşan alıcı, kendisine karşı açılan davayı satıcıya bildirdiği zaman satıcı, durumun gereğine göre ve yargılama usulü uyarınca ya alıcının yanında davaya katılmak ya da alıcı yerine geçerek üçüncü kişiye karşı davayı takip etmek ve savunmak zorundadır." fıkrası dikkate alındığında üçüncü kişinin açmış olduğu davanın alıcı tarafından satıcıya ihbar edilmesi halinde satıcı alıcıyı temsilen davayı takip edebilir. Budak ve Karaaslan (n 6) 131 kn 30; Ayrıca 3402 sayılı Kadastro Kanunu (RG 9/7/1987 – 19512) m.31'de de "Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanununun tanıdığı imkânlar saklı kalmak ve davada menfaatleri zıt olmamak şartıyla, kadastro işlerinde karı ve koca birbirlerini vekil tayin edebilirler." hükmü yer almaktadır.

39 <https://civilresolutionbc.ca/about-the-crt/> (Erişim Tarihi 20/02/2023).

40 Civil Resolution Tribunal Act https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/12025_01; CRT Rules <https://civilresolutionbc.ca/wp-content/uploads/CRT-Rules-in-force-May-1-2023.pdf> (Erişim Tarihi 15.05.2023).

41 Katsh and Rabinovich-Einy (n 1) 160-161.

42 İnternet mahkemelerinin, klasik anlamdaki mahkemelerle tam olarak bir tutulamayacağı; sistemin tahkime daha yakın olduğuna ilişkin bkz. Zhurkina, Filippova and Bochkareva (n 22) 121.

43 Bu sistemin yanında kişilerin sisteme giriş yaparak iddialarına ilişkin tüm bilgi ve belgeleri sunabilecekleri bir internet sitesi olarak kurgulanan Çevrimiçi Tazminat Talebi (Money Claim Online) adlı uygulama ile de küçük miktarda uyuşmazlık (100.000 Sterlin'in altında) taraflarının daha düşük harç ödeyerek daha basit yargıya erişim hakları korunmaya çalışılmaktadır. <https://www.moneyclaim.gov.uk/web/mcol/welcome>; sisteme başvuru ve sistemin işleyişi hakkında sitede ayrıntılı rehberler bulunmaktadır. <https://www.gov.uk/government/publications/money-claim-online-user-guide/money-claim-online-mcol-user-guide> (Erişim Tarihi: 13/05/2023).

44 Prosedüre ilişkin ayrıntılı bilgiler Civil Procedure Rules (Medeni Usul Kuralları) Bölüm 27'de düzenlenmiştir. <https://>

uyuşmazlıkların avukat ihtiyacı olmaksızın davacı ya da davalının yerleşim ya da işyerinin olduğu yer yerel mahkemesi (country court) bünyesinde kurulmuş küçük uyuşmazlık mahkemesi (small claim court) tarafından gayri resmi (informally) olarak uyuşmazlığın istisnai durumlar haricinde dosya üzerinden karara bağlanması öngörülmüştür⁴⁵. Genellikle tüketici uyuşmazlıkları bakımından öngörülen bu usulde uyuşmazlığın türüne ve Birleşik Krallık'ın neresinde bulunduğuna göre uyuşmazlığın parasal değerinin üst sınırı 1.000, 3.000, 5.000, 10.000 Sterlin şeklinde değişmektedir. Uyuşmazlık konusu miktar, öngörülen sınırlar içinde kalsa bile hâkim eğer uyuşmazlığın çok karmaşık olduğuna karar verirse bu usul uygulanmayacaktır. Bu usulün uygulanmadığı uyuşmazlıklara ise karayolu trafik kazasından doğan, taşınmazın aynına, vücut bütünlüğüne gelen zararlara, evlilik birliğine ilişkin uyuşmazlıklar örnek verilebilir.

Küçük uyuşmazlık yargılamasının yanında uzun zamandır çevrimiçi uyuşmazlık çözüm sistemlerinin yargı sistemine dahil edilmesine ilişkin çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin 27 Temmuz 2016 tarihli Civil Courts Structure Review: Final Report belgesinde (Briggs Final Report) bireyler ve küçük işletmeler için yargıya erişim hakkını gerçekleştirmek üzere çevrimiçi çözüm mahkemesi önerisi üzerinde durulmuştur⁴⁶. Mahkeme yargılamasından önce sadece telefonda gerçekleşecek bir arabuluculuk sürecinin yanında dosya görevlisinin (case officer) her uyuşmazlığa uygun bir alternatif uyuşmazlık çözüm yolu (çevrimiçi ya da yüzyüze) önermesi gerektiği belirtilmişti⁴⁷. Bölge mahkemesine (district court) ya da yerel mahkemeye (county court) özel bir itiraz ya da kanun yolu başvurusu olabileceği, ikinci kanun yolu aşamasına da başvurulabileceği önerilmiştir⁴⁸. Daha sonra bu rapora dayanılarak bir mahkeme reformuna başlanılabileceği onaylandı (*Legal update, Senior judiciary endorses Briggs LJ's Civil Courts Structure Review Final Report: joint statement from the Lord Chief Justice and the Master of Rolls*). Fakat tek bir çevrimiçi mahkeme önerisi reddedilmiştir. Bunun yerine özel hukuktan doğan belli miktarın altındaki para para alacakları bakımından bir çevrimiçi yargılama fikri geliştirildi. Bu konuda Judicial Review Court Act 2022 değişikliği yapılmış ve bu değişiklik 28 Nisan 2022'de kanunlaşmıştır. Kanununun 2. kısım 2. bölümünde Çevrimiçi Usul Kurallarının ve Çevrimiçi Usul Kuralları Komitesinin geliştirilmesine ilişkin düzenlemeler mevcuttur.

İngiltere ve Galler'de medeni yargılama sisteminin bir parçası ve çevrimiçi reformun mahkeme reformu alt başlığının bir ayağı olarak çevrimiçi uyuşmazlık çözümü için bir çevrimiçi mahkeme geliştirilmektedir

www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part27#27.8 (Erişim Tarihi 11/01/2023); <https://www.justice-ni.gov.uk/publications/small-claims-forms> bu linkte ise Küçük Uyuşmazlık Rehberi, Başvuru Formu, Kontrol Listesi, Yargılamaya Hazır Olma Belgesi, Kanun Yolu Başvuru Belgeleri gibi belgeler yer almaktadır.

45 Bu usulde başvuru form doldurularak yapılabilir ve formun doğru doldurulması konusunda rehberler hazırlanmış ve idari kontrolün yapılması konusunda yardımcı olacak görevliler atanmıştır. Formda eksiklik varsa görevli tamamlanması için ilgilie imkân tanıyacaktır. Avukatla temsil halinde davayı kazanan taraf lehine vekalet ücretine hükmedilmeyecek, masraflara ilgili taraf katlanacaktır.

46 Öneriler 26, para. 6.120-6.121.3, <https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2016/07/civil-courts-structure-review-final-report-jul-16-final-1.pdf> (Erişim Tarihi 21/02/2023). Öneri 5, para. 6.16'da ise çevrimiçi çözüm mahkemesine belli uyuşmazlıklar için başvuru zorunlu iken uyuşmazlığın bir üst mahkemeye gönderilmesi konusunda hâkime takdir yetkisi veriliyordu.

47 İbid 12 para. 6.112-3 ve 7.22-3.

48 ibid 21 para. 6.105-6.107.

ve bu kapsamda uygulamalar başlatılmıştır⁴⁹. Bunlardan ikisi çevrimiçi hukuki para alacağı talepleri pilot uygulaması ve çevrimiçi hasar talepleri pilot uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çevrimiçi Hukuki Para Alacağı Talepleri (OCMC – Online Civil Money Claim) pilot uygulaması⁵⁰, 7 Ağustos 2017'den 30 Kasım 2023'e kadar İngiltere'de yerel mahkemede (County Court)⁵¹ faaliyet göstermektedir. Pilot uygulamanın amacı, çevrimiçi bir talep ve onu takip eden dava sürecini test etmektir. Pilot uygulama, County Court'ta avukatla temsil yoksa 10.000 Sterlin'e kadar, avukatla temsil halinde faiz dahil 25.000 Sterlin'e kadar olan meblağlar için daha hızlı, daha kullanıcı dostu bir dava süreci hedeflemektedir. Aynı bir pilot uygulamaya konu olan yarananmadan doğan uyuşmazlıklar ise bu pilot uygulamanın konusu değildir.

Söz konusu çevrimiçi mahkeme temel olarak 3 aşamalı bir faaliyet göstermektedir. Bunlar sırasıyla tarafların talep ve iddialarını sistemdeki form aracılığıyla iletebildikleri çevrimiçi değerlendirme (online evaluation), talep etmeleri durumunda çevrimiçi arabuluculuk (online facilitation) ve çevrimiçi yargılama (online judging) aşamalarıdır⁵². Bu usulde esas olan tarafların bizzat yargılamayı takip etmesidir. İngiltere'de tebligat adresi olan taraflar, sistemdeki başvuru formunu doldurularak ve harç ödeyerek talep oluşturabilir. Formun ekine delil niteliğindeki belgeler yüklenir. Form OCMC (Online Civil Money Claim) web sitesi kullanılarak mahkemeye gönderilir. Mahkeme bunu talep formunda davalı olarak tanımlanan kişiye tebliğ eder ve ayrıca talep formunun basılı bir halini de davalının posta adresine gönderir. Davalı, talebe yanıt vermeye karar verirse ve bunu çevrimiçi olarak yapabiliyorsa, talep formunun düzenlendiği tarihten itibaren 19 gün içinde OCMC web sitesindeki yanıt formunu kullanarak mahkemeye iletişime geçmeli ve yanıt vermek isteyip istemediğini belirtmelidir. Sistemdeki tabloda iddianın tamamını reddetmeye, bir kısmını kabul etmeye, iddiaya karşı bir savunma ve karşı iddia sunmaya, ek talep bildirmeye veya iddianın tamamını kabul etmeye ilişkin ayrı ayrı formlar vardır ve davalı web sitesindeki uygun yanıt formunu kullanmalıdır. Davalı 19 günden daha fazla zamana ihtiyacı olduğunu bildirirse formunun düzenlenmesinden itibaren 33 gün içinde mahkemeye ulaşacak şekilde yanıtını sunmalıdır. Mahkeme davacıya, davalının cevap formunu aldığını ve davalının iddiaya cevap verme niyetine dair teyit aldığını iletir. Davalı mahkemeye duruşma ihtiyacı hakkında bilgi vermek için çevrimiçi yönlendirme anketini doldurur.

Bu aşamada tarafların arabulucu ile anlaşma imkânları vardır. Mahkeme davacıya davalının savunmasını kabul edip etmediğini ve davaya devam etmek isteyip istemediğini sorar. Mahkeme tarafların, arabuluculuğa gitmeyi seçmesi durumunda yargılamayı 28 gün için durdurur ve uygunsuz konuyu küçük alacaklar arabuluculuk hizmetine havale eder. Taraflar 28 gün içinde anlaşamazlarsa hâkim talep ve cevap formlarını inceler ve mahkeme Çevrimiçi Hukuki Para Alacağı Taleplerinden kaynaklanan talebi "tercih edilen mahkemeye" gönderip iddianın gönderildiğini taraflara bildirir. Talep, Çevrimiçi Hukuki Para Alacağı Talepleri sisteminden gönderildikten sonra, bu uygulama talimatı artık geçerli olmayacak, ancak CPR (Civil Procedure Rules) uygulanacaktır.

49 <https://www.gov.uk/guidance/online-court-and-tribunal-services-for-professional-users-and-the-public>

50 <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/practice-direction-51r-online-court-pilot>; <https://www.moneyclaims.service.gov.uk/eligibility>

51 <https://www.judiciary.uk/courts-and-tribunals/county-court/>

52 Akkaya (n 10) 71.

Davalı, mahkemeye zamanında iletişime geçmez, süre uzatma formu, yanıt formu veya kağıt (fiziki olarak) yanıt formu sunmazsa, davacı mahkemeden “default decision” kararı verilmesini talep eder. Davalı kararın girileceği tarihte borçlu olduğu tutarı (mahkeme harçları ve faiz talepleri dahil) tam olarak ödemişse, bu kararı alamaz. Davacı veya davalı tarafından 6 ay boyunca bir taleple ilgili herhangi bir adım atılmazsa, mahkeme yargılamayı durdurmalıdır.

Mahkeme herhangi bir zamanda, bir taleple ilgili herhangi bir konuyu bir hâkime veya bir hukuk danışmanına havale edebilir ya da iddianın veya konunun nasıl ele alınacağına ilişkin talimat verebilir.

Çevrimiçi Hasar Talepleri Pilotu (Damages Claims Online Pilot) Uygulaması⁵³ ise 28 Mayıs 2021'den 30 Nisan 2024'e kadar sürecektir. Burada da sistem üzerinde form doldurularak başvuru yapılabilen ve yine sistem üzerinden cevap verilebilmektedir. Davacı iddiayı DCP aracılığıyla davalıya bildirir. Bildirim süresi 4 aydır. Davacı bu süre içinde bildirmezse davalı aleyhindeki iddia otomatik olarak reddedilir. Davalı DCP tarafından belirtilen sürede cevap vermezse davacı default decision kararı almak için başvurabilir. Karar için yargılama talep edildiğinde CPR devreye girer ve mahkemeye başvurulur. Davalı iddiaya karşı bir savunma yaparsa ilk dava yönetimini kolaylaştırmak için davacıdan bilgi istenir.

3. Çevrimiçi Mahkemelerde Sürecin Yürütülmesine İlişkin Değerlendirme

a. Genel Olarak

Çevrimiçi mahkemelerdeki temel amaç, bu mahkemelerin mobil platformlarında iddia veya şikayette bulunmak, buna yönelik çeşitli uygulamaları oluşturmak, bir blockchain sistemi oluşturarak mahkemelerin bilgi desteğini, başvuran için standart hale getirmektir⁵⁴. Öte yandan çevrimiçi yöntemlerin ve duruşmaların fiziki yargılamaya göre daha zahmetli olabileceği, örneğin daha çok araya ihtiyaç duyulduğu, tek ekranda birden fazla belge açmanın zor olduğu ve tanığın çevrimiçi beyanına güven olmayacağı ileri sürülebilir. Bunun yanı sıra, internet bağlantısı, güvenlik ve kişisel verilerin korunması ve teknolojik okur yazarlık ve yargılama hukukuna hâkim olan ilkelerin ne şekilde uygulanacağı⁵⁵ da karşımıza çıkabilecek diğer sorunlardır⁵⁶.

53 <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules/part51/practice-direction-51zb-the-damages-claims-pilot> (Erişim Tarihi:14/05/2023).

54 Ekaterina P. Ruskov, 'Integration Of "Smart" Technologies In The Civil Proceedings Of the People's Republic Of China', 2021, 25 (3) RUDN Journal Of Law, 622, 626. Yazar Çin'deki çevrimiçi mahkemelerde hakemler tarafından her aşamada kullanılan bir çok teknolojinin ve hukuki işlemlerin yerini yapay zeka teknolojilerinin aldığı ifade ederek davaya ilişkin gerekli dosya ve belgelerin araştırılması, adli uygulamaların analizi, mahkeme kararlarının hazırlanması ve diğer işlemlerin herhangi bir kesinti olmadan otomatik olarak insan katılımı olmaksızın gerçekleştirildiğini belirtmektedir.

55 Çevrimiçi mahkemelerde doğrulanlık ilkesinin ne şekilde uygulanacağına ve ilkenin ihlal edilip edilmeyeceğine ilişkin bkz. Gökçe Varol Karaosmanoğlu , 'Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşma Yapılmasına İlişkin Olarak 7251 Sayılı Kanun'la Yapılan Değişikliklerin Doğrudanlık İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi' 2022, 8 (1) Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 71, 74; Aziz Serkan Arslan, *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Toplanması ve Doğrudanlık İlkesi*, (Adalet 2012) 236, 241; Nedim Meriç ve Tuğçe Arslanpınar Tat, 'Elektronik Ortamda Duruşma ve Diğer Yargı Faaliyetlerinin İcrası', iç Muhammet Özkes (ed), *Dijital Çağda Medeni Yargı* (Adalet 2022) 189, 204-205.

56 Mıdık (n 10) 27.

b. Avukatla Temsil Bakımından Değerlendirme

2014'te İngiltere'de yapılan bir araştırmaya göre maddi açıdan zayıf olan ve adli yardım alamayan kişiler avukatla temsil edilememektedir⁵⁷. Doktrinde, çevrimiçi mahkeme ve buna eklenen yapay zeka ile hukuki danışman ihtiyacının azalacağı, uyumsuzluk ve dava yönetimi için “case manager (dava yöneticisi)” adında yeni bir mesleğin doğacağı belirtilmiştir⁵⁸. Çevrimiçi uyumsuzluk çözüm sürecinde yer alan kişi dava üzerinde daha yoğun ve verimli çalışmaktadır⁵⁹. Çevrimiçi mahkeme, daha az masrafla özel hukuk uyumsuzlukları için adalete erişimin sağlanmasında oldukça yardımcı olacaktır. Bu sayede daha önce mahkemeye başvurmayan veya başvurmayı düşünmeyen kişiler de mahkemeye gidecektir. Bu sistemlerde, hazırlık aşamasında sistemdeki görevliler tarafından ya da sistemin kendisi tarafından bir nevi triyaj aşamasında, hukuk bilgisi olmayana yol gösterilecek ve devlet, hukuki danışmanlık da yapmış olacaktır⁶⁰. Bununla da usuli sebeplerle davaların reddi azaltılacak, sırf usuli şartların (dava şartı, ilk itiraz, ilgili davanın açılması için özel hükümde öngörülen şartlar) incelenmesi sebebiyle tarafların hukuki bilgi eksikliğinden ya da ihmalinden kaynaklanan yargılamanın uzamasının ve hatta yargıya erişim hakkının ihlal edilmesinin⁶¹ önüne geçilmiş olacaktır. Uygulanan örneklerde de çevrimiçi yürütülen sistemlerde, sistemin kullanımı için ayrıntılı kılavuzların hazırlandığı görülmektedir⁶². Başvuru formları ayrıntılı düzenlenmekte ve usuli hataların önüne geçmek için sistem, her bir veri girişinde başvuran tarafı uyarmakta, tarafa formu düzgün doldurarak sistemde açtığı kullanıcı hesabı üzerinden başvurusu yapma imkânı sağlanmaktadır. Ara yüz ve kullanılan formlarla tarafların dilekçelerini daha iyi formüle etmeleri sağlanmakta⁶³ ve şekli eksiklik veya yanlışlar nedeniyle taleplerin reddinin önüne geçilmektedir.

57 Doran Menashe, ‘A Critical Analysis of the Online Court’ (2018) 39 (4) Legal Scholarship Repository, 921,939.

58 Ignacio (n 12) 37, 46.

59 Menashe (n 57) 946, 947.

60 Ignacio (n 12) 47, 48.

61 Bu konuda Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu İsmail Avcı, B. No: 2019/12190, 22/2/2022 kararı çarpıcı bir örnektir. HMK m.107'de düzenlenen belirsiz alacak davası olarak isimlendirilen alacak (eda) davasının şartları oluşmadan açılması yani aslında “belirli” bir alacak için açılması halinde son tahlilde Yargıtay tarafından benimsenen görüş, bu halde hukuki yarar yokluğundan davanın usulden reddidir, çünkü hukuki yarar tamamlanamaz bir dava şartıdır (örn. Bkz. Yargıtay HGK 485/971,7.7.2021; 22.HD,16510/28942, 9.10.2015; Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, 1962/6034, 26.1.2014; Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, 26476/7547, 14.09.2020; aksi yönde bkz. Yargıtay HGK, 17-853/907, 17.11.2020, www.legalbank.net (Erişim Tarihi: 13/05/2023). AYM ise, yargıya erişim hakkı bağlamında değerlendirme yapmış ve bir temel hakkın sınırlandırılmasında dikkate alınan ilkeler bakımından mevcut içtihadı değerlendirmiş; sonuç olarak şartları oluşmadığı halde açılan belirsiz alacak davasının, HMK m.119/2'ye ya da m.115'e göre tarafa süre verilerek talep sonucunun açıklattırılması, tamamlattırılması, hâkimin davayı aydınlatma ödevini kullanabilmesi gibi araçlar varken davanın “usulden reddinin” yargıya erişim hakkının kısıtlanması bakımından ölçülülük ilkesine aykırı bulmuştur. Konumuz bakımından değerlendirirsek örneğin uyumsuzluk çözüm sürecinin başında, esastan incelemeye geçilmeden önce veya hâkimin ya da hakemin önünde dahi gelmeden önce tercih edilen sistemde “case manager”ın tarafa mevcut içtihatları dikkate alarak yol göstermesi mümkün olursa zaman ve emek kaybı yaşanmayacağı gibi zamanaşımının dolması, hak düşürü sürenin kaçırılması gibi tehlikeler de bertaraf edilmiş olacaktır.

62 Örneğin; CRT of Columbia Rules <https://civilresolutionbc.ca/resources/rules-and-policies/> (Erişim Tarihi 13.02.2023); Small Claims Online A Users Guide, Northern Ireland Courts and Tribunals Service, <https://www.justice-ni.gov.uk/publications/small-claims-online-user-guide> (Erişim Tarihi 09/02/2023), UNCITRAL, Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözümüne İlişkin Teknik Notlar (n 4), The European Small Claims Procedure, https://europa.eu/youreurope/business/dealing-with-customers/solving-disputes/european-small-claims-procedure/index_en.htm (Erişim Tarihi 09/02/2023).

63 Menashe (n 57) 930.

Bazı sistemlerde ise avukat dışında kişilerin tarafları temsiline izin verilmektedir⁶⁴. Ancak doktrinde çevrimiçi uyuşmazlık çözüm yöntemleri veya e-mahkemede tarafların avukatla temsil edilemeyeceği kuralının koyulmasının da tehlikeli olduğu ifade edilmiştir⁶⁵. Ne var ki, kurulan sistemlerde taraflara yol gösteren kişilerin ve kılavuzların olmasının avukatla temsil eksikliğini gidereceği de söylenebilir⁶⁶. Avukatların ise “case manager” olarak süreçte görev alabileceği şekilde bir sistem kurgulanabilir. Ancak, “case manager” olmak için de konuya ilişkin yeterli eğitim ve tecrübe sahibi olunması gerektiği açıktır. Örneğin CRT örneğinde süreçte görev alan “case manager”ların belli bir uyuşmazlık alanında uzman kişiler oldukları görülmektedir⁶⁷.

c. Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin İkinci Sınıf Adalet Sağlayıp Sağlamadığı Bakımından Değerlendirme

Doktrinde konuya ilişkin tartışılan meselelerden birisi de çevrimiçi mahkemelerin ikinci sınıf adalet sağlayıp sağlamadığıdır⁶⁸. Bu sistemlerde dava değerinin küçük olduğu uyuşmazlıklarda düşük masrafla hızlı bir şekilde çözüme ulaşılması amaçtır. Burada söz konusu davanın “daha az önemli” bir dava olup olmadığı sorusunun akla geldiği ifade edilmiştir⁶⁹. Diğer bir ifadeyle yargıya erişimin kolaylaşması; verilecek kararın daha niteliksiz bir karar olup olmayacağı ve toplumdaki sosyo-ekonomik sınıflar arasındaki boşluğun açılmasına sebep olup olmayacağı⁷⁰ tartışmasını doğurmuştur. Fakat belirtmek gerekir ki bu sistemlerde usul farklı olsa da uyuşmazlık ya uzlaşma temelli çözülecek ya da yargılamayı yapan yine maddi gerçeği ortaya çıkararak ve yürürlükteki hukuk kurallarını uygulayarak nihai bir karar verecektir. Mevcut sistemimizde, örneğin Anayasa Mahkemesi kararlarına da yansıyan doğru bir kararlar sonuçlansa bile makul süreden daha uzun süren davalardaki yargılanma hakkı ihlalleri⁷¹, AİHM’nin yargıya erişim hakkının “pahalı yargı”, yüksek harçlar sebebiyle ihlal edildiğine ilişkin ihlal kararları⁷², AİHM’nin adli yardıma ilişkin ihlal

64 Bkz iç I-B-2-a.

65 Menashe (n 57) 939, 940.

66 Menashe (n 57) 929.

67 <https://civilresolutionbc.ca/about-the-crt/staff-and-members/> (Erişim Tarihi: 13/05/2023).

68 Ignacio (n 12) 44.

69 Ignacio (n 12) 44.

70 Susskind (n 14) 187.

71 AYM, *Yorgiyadis/Türkiye*, Başvuru no:48057/99, 19.10.2004 <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%22fulltext%22:%2248057%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-67103%22> (Erişim Tarihi: 15/05/2023); AYM, *Güher Ergun ve diğerleri* (B. No: 2012/13, 2/7/2013 <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13/05/2023); Mine Akkan, ‘Medenî Usûl Hukukunda Etkin Hukukî Koruma’, 2007, 1, 58, 66; Budak ve Karaaslan (n 6) 84 kn. 28; Tanrıver (n 5) 411; Erdönmez (n 37) 852.

72 Kreuz/Polonya, 19.06.2001 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%22kreuz%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-59519%22> (Erişim Tarihi: 13/05/2023); (E; Mehmet ve Suna Yiğit/Türkiye (17.07.2007) kararında da AİHM aylık asgari ücretin dört katı tutarındaki yargı harçlarının başvuranlar üzerinde aşırı bir yük olduğunu, tarafların avukatla temsil edilmesinin yargı masraflarını ödeyebilecekleri dolayısıyla adli yardım talebinin reddi gerekeceği kararının yerinde olmadığını belirterek ihlal kararı vermiştir. <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22fulltext%22:%22mehmet%20ve%20suna%20yi%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22>) (Erişim Tarihi: 13/05/2023).

kararları⁷³ göz önüne alınırsa, yargıya erişimin ve daha kısa sürede uyuşmazlığın çözülmesinin amaçlanması bu hakların hiç sağlanmamasından daha iyidir⁷⁴.

d. Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözüm Sisteminin Yargılamaya Hakim İlkeler Bakımından Değerlendirilmesi

Örneklerde öngörülen sistemler, çok aşamalı uyuşmazlık çözüm usulleri benimsenerek kurgulanmıştır. Özellikle müzakere ve arabuluculuk bakımından yargılamaya hakim olan ilkeleri değerlendirmek bir ihtiyaç olmasa da genellikle son aşama olarak belirlenen tahkim ya da mahkeme yargılamasının çevrimiçi yürütülmesi bakımından yargılamaya hakim olan ilkelerden doğrudanlık ve mahkeme yargılaması özelinde ise aleniyet ilkelerinin ayrıca değerlendirilmesi faydalı olur. Bununla birlikte bütün çevrimiçi uyuşmazlık çözüm süreci bakımından yargılama güvencelerinin göz önünde tutulması gerekmektedir. Örnek verilen sistemlerin basitleştirilmiş ve daha ucuz, ulaşılabilir ve tarafın sürekli bilgilendirildiği süreçler olarak hak arama hürriyeti⁷⁵ veya silahların eşitliği ilkesinin⁷⁶ uygulanmasına özellikle dikkat edildiğini söylemek yanlış olmaz.

Etkin bir hukuki korumanın da şartlarından olan aleni yargılama ilkesi (AİHS m. 16; AY m. 141; HMK m. 28) ile amaçlanan yargı faaliyetinin halk tarafından gözlemlenebilmesi ve denetlenebilmesi ve yargı faaliyetine katılanların bu bilinçle keyfilikten uzak daha özenli bir süreç yürütmeleridir⁷⁷. Doktrinde HMK m.149'a göre icra edilen elektronik duruşma uygulamasında hâkim ve zabıt katibi duruşma salonunda olacağından ve duruşma salonu da herkese açık olacağından aleniyet ilkesine zarar gelmeyeceği ifade edilmiştir⁷⁸. Ancak sürecin tamamen çevrimiçi yürütüldüğü ve yargılamanın sanal olarak yapılacağı önerilen sistem, elektronik duruşmadan farklıdır. Burada fiziken bir duruşma

73 Çakmak ve Diğerleri/Türkiye 53672/00, (25.01.2005), <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22C3%A7akmak%22%2C%22itemid%22:%5B%222001-68075%22%5D%7D> (Erişim Tarihi: 13/05/2023); 6.12.2022 tarihli Kerimoğlu kararı, başvuru no. 58829/10 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22t%22%2C%22B%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%22%5D%7D>; (Erişim Tarihi: 13/05/2023); Türk hukuku bakımından adli yardım konusundaki mevzuat düzenlemeleri yeterli olarak yorumlansa dahi uygulamaya bunun yansımadağı, dolayısıyla adalet erişim hakkının özellikle kadınlar bakımından yeterince sağlanamadığı hakkında bkz. Aslı Aktaş, 'Kadınların Adalete Erişimi: Bir Adalete Erişim Meselesi Olarak Adli Yardım', (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi 2022) 67,68; Akkan (n 71) 50.

74 Akkan (n 71) 55; İbrahim Barış Sayar, 'Adalet Erişim Hakkı Bağlamında Yargı Harçları' (Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi 2018 170.

75 Budak ve Karaaslan (n 6) 12, kn. 21-23; Ramazan Arslan ve diğerleri, *Medeni Usul Hukuku*, (8. Baskı Yetkin 2022) 151; Pınar Çiftçi, 'Medeni Yargılama Hukuku Açısından Hak Arama Özgürlüğünün (Anayasa m.36) Sınırlandırılması Sorunu', 2016, 12 (34) 361, 373.

76 Emel Hanağası (n 37) 37; Budak ve Karaaslan (n 6) 74, kn 6; Arslan ve diğerleri (n 75) 158; Tanrıver (n 5) 412; Erdönmez (n 37) 854, 857.

77 Nesibe Kurt Konca, *Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi* (1. baskı Adalet 2009) 23 vd; Budak ve Karaaslan (n 6) 74, kn. 5; Akkan (no 71) 41, 45, 56; Erdönmez (n 37) 854, 895; Aleniyetin kaldırılabilceği haller (AİHS m.6, AY m.141/1-2, HMK m.28/2) ve aleniyet ilkesine aykırılığın kural olarak nispi usuli bir kanun yolu sebebi olması (Erdönmez (n 37) 904) ve kamu düzenine ilişkin olmayan bir durumda açık beyanla aleniyetten feragat imkanı (*Hakansson ve Stureson/ İsveç*, Başvuru No: 11855/85 21.02.1990, para 66) da dikkate alındığında kanun koyucunun burada bir manevra imkanı olduğu söylenebilir. Hakan Hasırcı, 'Medeni Usul Hukukunda Yapay Zeka' iç Erdem Büyüksağış (ed) *Hukuk Perspektifinden Yapay Zeka*, (Onikilevha 2022), 399, 427.

78 Meriç ve Arslanpınar Tat (no 55) 211.

salonu yoktur. Burada da ilgililerin duruşmayı sanal ortamda izlemeleri mümkün kılınmalıdır. Aleniyet ilkesinin zedeleneceğini ileri sürerek bu kadar hızla gelişen teknoloji karşısında hem taraf hem hâkim için daha faydalı olacağı açık olan bir sistemden vazgeçmek ne derece doğrudur? Daha da önemlisi böyle hızla gelişen teknolojinin yargıyı etkilemesine ne kadar karşı koyulabilir⁷⁹? Çevrimiçi uyuşmazlık çözümünde son adım olarak mahkeme yargılaması tercih edilir ise aleniyet ilkesine uygun yargılama yapılması için, duruşmaların canlı olarak izlenebileceği internet sitelerinin kurulması önerilebilir⁸⁰. Aleniyetin ortadan kaldırılması ise fiziki yargılamada olduğu gibi sanal yargılamada da imkân dahilinde olmalıdır. Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu'nun 2020 yılında yayınladığı Yargısal Süreçlerde Videokonferans Uygulamalarına İlişkin Rehber'in (Guidelines on Videoconferencing in Judicial Proceedings) 12. maddesinde de mahkemenin, kamuya açık davalar için kapsamlı bir prosedür oluşturarak uzaktan duruşmanın kamuya açık niteliğini korumasının gerekli olduğu ve halkın gerçek zamanlı olarak uzaktan duruşmaya katılmasına izin verilerek veya kayıtların mahkemenin internet sitesine yüklenerek uzaktan duruşmanın tanıtımının sağlanabileceği düzenlenmiştir⁸¹. Bu açıdan aleniyet ilkesinin yerini "sanal aleniyet" ilkesinin alacağını söylemek yanlış olmaz⁸². Ancak bu ilkenin zedeleneceğinin ileri sürüldüğü herhangi bir durumda veya tarafların talep ettiği durumlarda hâkim fiziki ortamda duruşma yapılmasına karar vermelidir⁸³.

Doğrudanlık ilkesi ise davanın açılmasından hüküm verilinceye kadar ki bütün delil toplama evrelerinin, kararı verecek olan hâkim veya hâkimlerin denetiminde ve gözetiminde gerçekleşmesinden sonra bu şekilde elde edilen delillerin araya fazla zaman girmeden değerlendirilerek, içlerinden adil bir hüküm tesisine doğrudan doğruya katkı sağlayacak olanların mahkeme tarafından seçilmesini konu alan bir usul hukuku ilkesidir⁸⁴. Tanımdan da anlaşılacağı üzere, ilke bakımından en önemli nokta hâkimin delillerle doğrudan muhattap olmasıdır⁸⁵. Bunun içine örneğin taraf beyanları, tanık beyanları da dahildir. Yazılı delillerin mahkemeye sunulması noktasında çevrimiçi uyuşmazlık çözümünde bir farklılık söz konusu değildir. Ancak bizzat duruşma sırasında paylaşım yapılması, yargılamaya katılanların dinlenmesi bakımından doğrudanlık ilkesinin zedelenebileceği iddia edilebilir⁸⁶. Çünkü herkesin farklı bir noktadan çevrimiçi olarak katıldığı

79 Teknolojik ilerlemelerden, adalete erişimin temel ilkelerini zedelemeyecek şekilde azami ölçüde yararlanılması medeni usul hukukunun güncel ödevleri arasında yer almaktadır, Emre Kıyak, 'Büyük Veri Ve Yapay Zeka Teknolojileri İle Adım Adım Zeki UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) Ekosistemine Doğru' 2020, 22 (1) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 79, 81.

80 Meriç/Arslanpınar Tat (n 55) 212; bkz. ayrıca CEPEJ Yargısal Süreçlerde Videokonferans Uygulamalarına İlişkin Rehber m.12'de de aleniyetin sağlanması için halkın eşzamanlı uzaktan izleyebileceği ya da daha sonra mahkemenin sitesine duruşmaların yüklenebileceği belirtilmiş; ama bunun dışında mahkeme tarafından izin verilmediği sürece kayıt ve yayın yasağının devam edeceği belirtilmiştir. İngiltere'de yüksek mahkemede yapılan duruşmaların izlenmesi için oluşturulan web sitesi için bkz. <https://www.supremecourt.uk/live/court-01.html> (Erişim Tarihi: 13/05/2023).

81 <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-video-conference-en/1680a2c2f4> (Erişim Tarihi:20/01/2022).

82 CEPEJ Yargısal Süreçlerde Videokonferans Uygulamalarına İlişkin Rehber'in 42 ve 47. maddeleri arasında online güvenliğin nasıl sağlanacağı; 35 ve 38 . maddeleri arasında ise katılımcıların çevrimiçi sürece dahil olurken ve süreç devam ederken dikkat etmeleri gereken kurallar açıklanmıştır, (Erişim Tarihi: 13/05/2023); bkz. ayrıca Meriç ve Arslanpınar Tat (n 55) 212.

83 Meriç ve Arslanpınar Tat (n 55) 214.

84 Arslan (n 55) 5, 6; Budak ve Karaaslan (n 6) 80 kn. 23, kn. 25; Erdönmez (n 37) 836.

85 Meriç/Arslanpınar Tat (n 55) 222; Arslan ve diğerleri (n 75) 169.

86 Karaosmanoğlu (n 55) 74; Meriç/Arslanpınar Tat (n 55) 204-205; Aziz Serkan Arslan, 'Doğrudanlık İlkesi', 2014, 4 (2) SDÜHFD, 133, 134.

duruşmada teknik aksaklıkların ortaya çıkması ya da katılanların beyanlarına üçüncü kişilerin etki etme ihtimali gibi endişeler söz konusudur⁸⁷. Fakat gözden kaçırılmamalıdır ki doğrudanlık ilkesinin, fiziki yargılamalarda tam olarak sağlandığı da söylenemez. Delil tespiti (HMK m. 400), istinabe (HMK m. 197), tanığa soru kağıdı gönderilmesi (HMK m. 246), istinafaşamasında tahkikat (HMK m. 354), hâkim değişikliği gibi hallerde de ilkenin zedelendiği haller karşımıza çıkar⁸⁸. Örneğin, Türk hukuku bakımından yargılamaya katılan kişinin (taraf ya da üçüncü kişi) TMK m. 149 uyarınca ses ve görüntü nakli yoluyla dinlenmesinin istinabe ile dinlenmesine oranla doğrudanlık ilkesine daha çok hizmet edeceği de aşıkardır⁸⁹. Bahsedilen çevrimiçi uyumsuzluk çözüm usullerinde ise süreç ya yazılı olarak ilerlemekte ya da görüşmeler ve duruşmalar çeşitli iletişim araçları kullanılarak gerçekleştirilmektedir, bu konuda katı bir sınırlama söz konusu değildir. Kanımızca yeterli altyapının oluşturulması halinde genel bir ilke olarak kabul edilmese de belli dava ve işler bakımından özellikle de çok aşamalı bir uyumsuzluk çözüm usulü benimsenirse, katılımcıların tamamının uzaktan katıldığı çevrimiçi duruşmaların mümkün kılınması yerinde olur.

II. MEDENİ YARGILAMA HUKUKUNDA YAPAY ZEKA

A. YAPAY ZEKANIN TANIMI VE TÜRLERİ

1. Genel Olarak

Yapay zekâ, kavramsal olarak ilk kez 1956 yılında John McCarthy tarafından insanların doğal olarak sahip olduğu problem çözme yetisine sahip olan makine olarak tanımlanmıştır⁹⁰. Yapay zekanın bir çok farklı tanımı olmakla birlikte en yalın haliyle yapay zeka, bir bilgisayarın uyarlanabilir karar verme dahil olmak üzere genellikle insan bilişini gerektiren görevleri gerçekleştirmesine izin veren geniş bir teknoloji sınıfını ifade eder⁹¹. Yapay zeka, doğal sistemlerin yaptığı her türlü bilişsel etkinliği yapay sisteme daha yüksek başarı oranıyla yaptırabilen bir teknolojidir⁹². Bu açıklamalardan hareketle yapay zekanın insanın düşünerek yapabildiği her işi yapabildiği ne var ki insanın varoluşsal olarak düşünmeden yaptığı işlerde henüz insanı yakalayamadığı anlaşılmaktadır⁹³.

87 Bu tür endişelerin giderilmesi bakımından teknolojinin ilerlemesi ile paralel olarak online duruşma sistemlerindeki gelişmeler (sadece zoom, teams gibi uygulamalar değil holografik katılımın da mümkün olması gibi) önem arz etmektedir. Bunun yanında, CEPEJ'in (European Commission for the Efficiency of Justice – Avrupa Adalet Etkinliği Komisyonu) hazırlanmış olduğu gibi (Guidelines on videoconferencing in judicial proceedings – Yargısal Süreçlerde Videokonferans Görüşmelerine İlişkin Rehber) konuya ilişkin rehber çalışmaları da bulunmaktadır. Rehberde örneğin bkz. aleniyet ve kayıt yasağına ilişkin m.12-13; etkili katılıma ilişkin m.23-26; tarafların online süreç hakkında aydınlatılmasına ilişkin m.35-41; teknik standartlar ve teknik desteğe ilişkin m.48-54 <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4> (Erişim Tarihi: 13/05/2023).

88 Arslan (n 86) 138-139; Budak ve Karaaslan (n 6) 81, kn. 24; Erdönmez (n 37) 839.

89 Arslan ve diğerleri (n 75) 170; Meriç/Arslanpınar Tat (n 55) 224; Elektronik ortamda duruşmanın yapılması ve delillerin toplanması doğrudanlık ilkesinin sanal ortamda uygulanması olarak nitelendirilebilir ve burada “sanal doğrudanlık” ilkesinden bahsedilebilir. Meriç/Arslanpınar Tat (n 55) 204 dn. 70.

90 Oğuz Gökhan Yılmaz, ‘Yargı Uygulamasında Yapay Zekâ Kullanımı – Yapay Zekâ Hâkim Cübbesini Giyebilecek Mi?’ 2021, Adalet Dergisi 66, 379, 381, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adaletdergisi/issue/62377/940417> (Erişim Tarihi 17/01/2023).

91 Pawan Budhwar ve diğerleri, ‘artificial intelligence – challenges and opportunities for international HRM: review and research agenda’ 2022, 33 (6) The International Journal Of Human Resource Management, 1064, 1066.

92 Cem Say, *50 Soruda Yapay Zeka* (Bilim ve Gelecek Kitaplığı 2018) 83.

93 Buse Dişel, ‘Medeni Yargıda Yapay Zeka Ve Yenilikçi Yöntemlerle Uygulamalar’ iç Muhammet Özkes (ed), *Dijital Çağda*

Makineler hala katı kurallara dayalı muhakeme yerine imgeler kullanarak, insan zihninin gerçekte düşündüğü yolu taklit edemeyen mantık kuralları tarafından çalıştırılmaktadır⁹⁴. Hubert Dreyfus sorunu şu şekilde tanımlamıştır: İnsanlar küçük bir kutunun büyük bir kutunun üzerine yaslandığında büyük kutu kaldırılırsa ne olacağını hayal edebilirler, ancak bir programın insanın ulaştığı sonuca ulaşması için programa kutuların boyutları, ağırlıkları ve sürtünme katsayıları gibi bilgilerin bir listesi ve bunlar hakkında bilgi verilmelidir⁹⁵. Bu örnekten anlaşılması gereken, yapay zekanın başarılı olup olmadığının insanın yapabileceklerini yapıp yapamadığına göre belirlenmesidir. Diğer bir ifadeyle insan zekasını, yapay zekanın ne yaptığının ölçüsü olarak tanımlamak yanlış olmaz⁹⁶.

2. Kapalı Sistem Yapay Zeka

Yapay zekanın öğrenmesi bakımından kabaca iki tür sistemin olduğu görülmektedir: Kapalı kural sistemleri (kapalı sistem yapay zeka) ve makine öğrenimi sistemleri (kendi kendine öğrenen yapay zeka). “Uzman sistemler” veya “bilgiye dayalı sistemler” olarak da bilinen kapalı kurallı sistemler, bir insan programcı tarafından önceden belirlenmiş sabit bir dizi kurala göre çalışır⁹⁷. Bunun aksine, makine öğrenimi sistemleri, uyarlanabilir şekilde verilerden kendi kendine öğrenir ve hedefine ulaşmak için en uygun modellemeyi bulmayı dener⁹⁸. Kapalı sistem yapay zeka sistemleri bakımından en temel sorun, bu sisteme bilgileri kimin yükleyeceğidir. Yapay zekanın yargılamada kullanılmasında bu bilgileri yükleyen kişinin objektif olup olmadığı ve bunun denetiminin ne şekilde yapılacağı sorunu karşımıza çıkar. Veriler doğru olsa bile, yapay zekayı eğiten kişi, sisteme kendi önyargılarını aşılayabilir⁹⁹. Örneğin hâkimlerin karar vermesine yardımcı bir yapay zeka, ırklara göre yeniden suç işleme olasılığının diğerlerinden daha yüksek olduğunu yanlışlıkla tahmin ederse, önyargılı bir ceza adalet sistemi ortaya çıkmış olacaktır¹⁰⁰. Veri girme görevinin özel şirketler bakımından gerçekleştirilmesi durumunda ise o şirketlerin dolaylı olarak yargıya etki etmeleri sonucu ortaya çıkar. Kanımızca kapalı sistem yapay zekanın yargılamada kullanılacağı durumlarda

Medeni Yargı (Adalet 2022), 245, 246.

- 94 Zoe Niesel, ‘Machine Learning And The New Civil Procedure’, 2020, 73 (3) 492, 524, <https://scholar.smu.edu/smulr/vol73/iss3/8/> (Erişim Tarihi 15/01/2023).
- 95 Hubert Dreyfus and Stuart Dreyfus, ‘Why Computers May Never Think Like People’, in *Readings In The Philosophy Of Technology* 375, 382 (David M. Kaplan 2009) naklen Nielsen (n 64).
- 96 Dory Reiling, ‘Courts And Artificial Intelligence’, *International Journal For Court Administration*, 2020, 11 (2) <https://iacajournal.org/articles/10.36745/ijca.343#2-artificial-intelligence>, 1,2 (Erişim Tarihi 15/01/2023).
- 97 Amy Goudge, ‘Administrative Law Artificial Intelligence And Procedural Rights’ 2021, 42 *Windsor Review of Legal and Social Issues*, 17, 24.
- 98 Goudge (n 97) 24.
- 99 Iria Giuffrida, Fredric Lederer and Nicolas Vermerys, ‘A Legal Perspective On The Trials And Tribulations Of AI: How Artificial Intelligence, The Internet Of Things, Smart Contracts And Other Technologies Will Affect The Law’ 2018, 68 (3) *Case Western Reserve Law Review*, 746, 754. Yapay zekanın, önyargılara dayanan veriler üzerinde eğitildiği takdirde geliştiricilerinin önyargılarını taşıma riskini ortaya çıkaracağına ilişkin bkz. İlay Yılmaz, Can Sözer ve Ecem Elver, ‘Yapay Zeka ile ilgili Güncel Düzenlemeler: Avrupa Birliği Ve Amerika Birleşik Devletlerinde Alınan Aksiyonlar Işığında Bir Değerlendirme’ 2021 66, *Adalet Dergisi*, 445, 449.
- 100 Giuffrida, Lederer and Vermerys (n 99) 754. Microsoft’un 2016 yılında piyasaya sürdüğü Tay isimli yapay zeka robotunun hizmetin başlamasından yalnızca 16 saat sonra ırkçı söylemlerde bulunmasına ilişkin bkz. <https://spectrum.ieee.org/in-2016-microsofts-racist-chatbot-revealed-the-dangers-of-online-conversation#toggle-gdpr> (Erişim Tarihi 16/01/2023).

sisteme bilgiler devlet görevlileri eliyle yüklenmelidir ve algoritmanın da devletin bu işi için kurulan yetkili kurumları tarafından denetlenmesi gerekir.

3. Kendi Kendine Öğrenen Yapay Zeka

Kendi kendine öğrenen yapay zekayı anlamak için makine öğrenmesi ve derin öğrenme kavramlarına bakmak gerekir. Makine öğrenimi sistemleri, hedefine ulaşmak amacıyla en uygun modellemeyi bulmak için verilerden ve deneyimlerden uyarlamalı olarak kendi kendine öğrenen sistemdir¹⁰¹. Bu, günümüzde yapay zekanın çoğunu oluşturan makine öğrenimi sistemlerinin, otonom olarak oluşturulan ve manipüle edilen işletim kurallarını takip ettiği anlamına gelir. Makine öğrenmesi, insanların öğrenme şekillerini taklit etmek için veri ve algoritmaların kullanımına odaklanıp doğruluğunu kademeli olarak artıran bir yapay zeka ve bilgisayar bilimi dalıdır¹⁰². Makine öğrenimi veya makine öğrenmesi, bilgisayarların algılayıcı verisi ya da veri tabanları gibi veri türlerine dayalı öğrenimini olanaklı kılan algoritmaların tasarım ve geliştirme süreçlerini konu edinen bir bilim dalıdır. Makine öğrenimi, verileri ayırtmak, bu verilerden öğrenmek ve öğrendiklerine dayanarak bilinçli kararlar vermek için algoritmalar kullanır.

Derin öğrenme ise, öğrenebilen ve kendi başına isabetli kararlar verebilen bir yapay sinir ağı oluşturmak için algoritmaları katmanlar halinde yapılandırır¹⁰³. Derin öğrenme, makine öğreniminin bir alt kümesidir. Derin öğrenmeye yapay zekanın insan gibi düşündüğü öğrenme de denilebilir. Derin öğrenme, sürücüsüz arabaların arkasında dur işaretini tanımlarını veya bir yayayı elektrik direğinden ayırt etmelerini sağlayan kilit bir teknolojidir. Ne var ki bu teknoloji tıp, mühendislik alanında başarıyla kullanılıyorken sosyal bilimlerde ve hukukta kullanımına mesafeli yaklaşılmaktadır. Bunun nedenleri olarak yapay zekanın derin öğrenme ile kısa sürede önyargıları da öğrenmesi¹⁰⁴, insanın öğreneceğinden çok daha kısa sürede ve hiçbir deneyime dayanmadan sonuca nasıl vardığının anlaşılabilmesi nedeniyle güvenilir olmaması; hukukun üstünlüğüne, evrensel temel insan haklarına ve etik ilkelere riayet edecek şekilde yapay zekanın kodlanması ve öğretilmesinde insan müdahalesinin kaçınılmaz olması ve derin öğrenmenin yapıldığı datanın da güvenilir olmayabileceği, “doğru” eğitimle doğru datanın seçiminin yapay zeka tarafından nasıl yapılacağına belirlenememesi gösterilebilir¹⁰⁵. Çağdaş yapay zeka sistemlerinden bazılarının, özellikle makine öğrenimine dayalı olanların ne şekilde çalıştıkları, belirli bir kararın neden alındığına dair açıklamaları karmaşıktır ve şeffaf değildir¹⁰⁶. Her ne kadar derin öğrenmenin metodolojisi üzerinde çalışılırsa de bunun

101 Goudge (n 97) 24.

102 <https://www.ibm.com/tr-tr/cloud/learn/machine-learning> (Erişim Tarihi 17/01/2023).

103 Giuffrida, Lederer and Vermerys (n 99) 755.

104 Julia Angwin, Jeff Larson, Surya Mattu and Larn Kirchner, ‘Machine Bias’ 2016, https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing#disqus_thread (Erişim Tarihi: 10/05/2023).

105 Hikmet Bilgin, ‘Yapay Zekanın Mahkeme Kararlarına Kullanımına Uluslararası Bir Bakış Ve Robot Hâkimler Hakkında Düşünceler’, 2022, 13 (2) İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 405, 412; Jana Soukupová, ‘AI-Based Legal Technology: A Critical Assessment Of The Current Use Of Artificial Intelligence In Legal Practice’ 2021, 15 (2), Masaryk University Journal of Law and Technology, <https://journals.muni.cz/mujlt/article/view/14504>, 279, 283 (Erişim Tarihi 17/01/2023).

106 Maria Dymitruk, ‘Right To A Fair Trial In Automated Civil Proceedings’, 2019, 13 (1), Masark University Journal Of

çok uzun bir süreç olduğu ve makine veya yazılımda meydana gelen ufak bir hasarın devasa ve geri dönülemez sonuçlara yol açacağı ifade edilmelidir.

4. Nesnelerin/Şeylerin İnterneti (Internet of Things)

Nesnelerin interneti, pek çok elektronik cihazın birbirleriyle iletişim kurarak veri paylaşmalarını ifade eder. Diğer bir deyişle nesnelerin interneti, nesnelerin insan müdahalesi olmadan birbirleriyle iletişim kurması ve veri alışverişi yapımlarıyla ilgilidir. Daha spesifik olarak, internet kullanılarak demirbaşlar ve mutfak aletleri gibi nesnelere ve cihazlara bilgi gönderilmesine ve bunlar tarafından alınmasına izin veren ağ oluşturma yeteneği anlamına gelir¹⁰⁷. Örneğin, nesnelerin interneti teknolojisini kullanan buzdolabına sahip bir kimse, marketteyken evde süt olup olmadığını telefonundan buzdolabına bağlanarak görüntüleme imkânına sahiptir. Hukukta nesnelerin interneti ise, akıllı telefonlar, bilgisayarlar gibi kullanıcı verilerini toplayabilen internet bağlantılı cihazlarla ilgilidir¹⁰⁸. Söz konusu teknolojinin kullanıldığı alanlarda örneğin bir aracın kaza geçirmesi durumunda zararın hesaplanması için hasar verileri uyumsuzluk çözüm merkezine doğrudan gönderilecek ve zararın hesaplanması süreci kısılacaktır. Burada en temel sorun güvenlidir¹⁰⁹. Çünkü nesnelerin interneti yazılımdan veri toplar ve yazılım da sisteme izinsiz erişim elde edebilir (hacklenebilir) ve tüm şahsi bilgilerimize ulaşabilir. Verilerimizi toplayan web siteleriyle ilgili birçok yasal sorunun yanı sıra ayrıca bulutta sürekli bilgi toplanması sebebiyle depolama alanının devamlı büyütülmesi de maddi açıdan zorlayıcıdır. Burada, bu cihazların ve onları yaratan şirketlerin kendimizle ilgili ne kadar bilgi sahibi olmasını istediğimizi ve bunun sorumluluğunun kimde olduğunu düşündüğümüzde bunun sınırlandırılması gerektiği açıktır¹¹⁰.

5. Doğal Dil İşleme (Natural Language Processing)

Doğal dil işleme yapay zekanın bir koludur ve bilgisayarların, insan dilini kavramasını, üretmesini ve idare etmesini sağlar. İnsanlar ve makineler, kodlar ve numaralardan oluşan programlama dilleriyle iletişim kurarlar. Doğal dil işleme, bu geleneksel yöntemi değiştirerek bilgisayarların insanları daha konuşurken anlayabilmelerine hizmet eder¹¹¹. Doğal dil işleme uygulamalarının en somut örneklerinden birisi, metnin bilgisayar yazılımı tarafından otomatik çevrilmesini sağlayan makine tercümesidir. Buna en tipik örnek Google'un tercüme uygulaması (google translate)dir. Bununla birlikte doğal dil işleme, sohbet robotları (chatbot), çağrı merkezlerindeki otomatik soru yanıtlama, yazım denetleyicileri gibi

Law And Technology, 27, 39, 40. Yazar, yapay zeka sistemlerinin şeffaf olmamasının ve eylemlerini açıklayamamalarının çözümü, olarak "açıklanabilir yapay zeka" (XAI) kavramını sunmaktadır.

107 Giuffrida, Lederer and Vermerys (n 99) 756.

108 Spyros G. Tzafestas, 'Ethics And Law In The Internet Of Things World', 2018, 1, Smart Cities, <https://www.mdpi.com/2624-6511/1/1/6>, 98, 100 (Erişim Tarihi: 10/05/2023).

109 ibid 106, Avrupa Birliği'nin nesnelerin interneti için getirdiği güvenlik çözümleri için bkz <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/secure-internet-things> (Erişim Tarihi: 10/05/2023).

110 Bu konudaki tehlike için bkz <https://www.infoworld.com/article/3176673/your-smart-fridge-may-kill-you-the-dark-side-of-iot.html> (Erişim Tarihi 16/01/2023), Nick Bostrom and Eliezer Yudkowsky, 'The Ethics of Artificial Intelligence' in William Ramsey and Keith Frankish (eds), *Draft for Cambridge Handbook of Artificial Intelligence* (Cambridge 2011) 2.

111 Yılmaz (n 90) 384; Makina öğreniminde kullanıldığı doğal dil işleme tekniklerinde amaç, makina işlemesi ile insan dillerinin anlaşılması ve yorumlanmasıdır. Doğal dil işleme, konuşmaların tanınıp işlenmesi, dil tercümesi, özetleme, soruların cevaplandırılması, konuşma üretimi ve arama uygulamaları gibi çeşitli alanlarda kullanılır. Ali Semih Çamkerten, 'Hukuk Analitiği', 2023, 6 (1) NEÜHFD 234, 247, 252.

her gün kullandığımız birçok aracı geliştirmek için perde arkasında çalışır. Doğal dil işleme, makine öğrenimi algoritmalarıyla birleştirildiğinde, görevleri kendi başına gerçekleştirmeyi öğrenen ve deneyim yoluyla daha iyi hale gelen sistemler oluşturur. Doğal dil işleme kullanılmazsa kelimelerin ve cümle yapılarının tüm varyasyonlarının tek tek programlanması gerekirdi ki bu neredeyse imkânsızdır¹¹².

Doğal dil işleme, yargıda yapay zekanın kullanılması bakımından önemlidir. Örneğin IBM'nin Watson¹¹³ adını verdiği yapay zeka uygulaması, bir dakikada bir milyon sayfa okuyup analiz edebilmektedir. Doğal dil işlemenin hukukta hukuki belgeleri sınıflandırma, değişiklikleri takip etme, hukuki terimleri açıklama ve mevzuattaki hükümlerin temel unsurlarını listeleme, hukuki veri analizi ve karar tahminlerinde kullanıldığını görmekteyiz¹¹⁴. Bu tür görevler için doğal dil işleme araçlarının kullanılması, daha fazla kapsama alanı sağlarken maliyetlerin düşmesine, iş yükünün azalmasına ve zamandan tasarruf etmeye yardımcı olur. Örneğin, Türk Hukuku bakımından doğal dil işleme yöntemi kullanılarak yapay zeka sistemlerinin geliştirilmesi için veri havuzunun genişletilmesi yani yargı kararlarının tamamının anonim olarak erişime açılması ve elbette Türkçe dili üzerinden bir çalışma yapılmalıdır¹¹⁵. Fakat bu yapılırken, yapay zekanın doğal dil işlemede neden-sonuç ilişkisi kuracak noktaya gelmediği gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle, hukuk metnindeki anlamsal örtülü içerik nedeniyle doğal dil işleme sınırlı kalır. Bu noktada hukuk metninin yazıldığı dil, o dildeki hukuk terimleri gibi hususların ne şekilde ifade edileceğine dair sorunlar karşımıza çıkabilir¹¹⁶. Hukuk metnindeki anlamsal örtülü içerik nedeniyle doğal dil işleme sınırlı kalır. Örneğin, TMK m.1'de düzenlenen kanunun sözüyle ve özüyle değiştiği her konuda uygulanmasına ilişkin kural uyarınca kanunun özünü tespit etmek ve somut uyuşmazlığa göre yorumlamak noktasında doğal dil işleme henüz sonuç vermez, insan tecrübe ve yorum kapasitesine hala ihtiyaç söz konusudur¹¹⁷.

B. YAPAY ZEKANIN HUKUKTA KULLANIMI

1. Hâkim Yapay Zeka

a. Genel Olarak

Günümüzde yapay zeka hâkim, yapay zekaya sahip yazılımların gerçek hâkimlerin yerine geçerek karar vermesi olarak ifade edilmektedir¹¹⁸. Dünyada yapay zekanın yargıdaki kullanımına baktığımızda, Çin'deki örnek dışında¹¹⁹ yapay zekanın doğrudan karar verici olduğu bir örnek

112 Yılmaz (n 90) 384.

113 <https://www.ibm.com/tr-tr/watson> (Erişim Tarihi 17/01/2023). Watson'ın siber saldırıları önlemek üzere dizayn edilmiş özel bir versiyonu, bilgisayar sisteminde kötüniyetli ve şüpheli işlemleri tespit etmek suretiyle şirketlere yapılan büyük saldırıları engelleyebilmiştir, <https://www.wired.co.uk/article/ibm-watson-artificial-intelligence> (Erişim Tarihi /01/2023).

114 Örnekler için bkz. Tülay Turan, Nazan Kemaloğlu, ve Ecir Uğur Küçüksille, 'Hukuk'ta Yapay Zeka: Çalışmalar ve Gelecek Öngörülere', 2020, 11 (2), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 246, 247-249.

115 ibid 254.

116 Doğal dil işleme ve dolayısıyla yapay zekanın diğer alanlara nazaran yargıda kullanımının istenen düzeyde olmadığına ilişkin bkz. Dişel (n 93) 248.

117 Hasırcı (n 77) 420-421.

118 Dişel (n 93) 257; Bilgin (n 105) 411.

119 Bkz iç I – B – 2 – a.

yoktur. Yapay zekanın, bir karar taslağı hazırlama aracı olduğunda bir hata yapması ile bir hâkim olarak kullanıldığı durumda hata yapmasının sonuçları da elbette farklı olacaktır¹²⁰. Kaldı ki yapay zekanın henüz hâkime yardımcı yapay zeka düzeyine bile ulaşmadığı ve yakın bir gelecekte de bunun imkânli görülmediği ifade edilmelidir¹²¹.

Öte yandan İsrail’de 2011 yılında yapılan hâkimlerin kararlarını neyin etkilediğine dair bir araştırma, insan-yargıçların kararlarındaki adalet tartışmalarını gündeme getirmiştir¹²². Çalışmaya göre örneğin, hâkimler aç olduklarında çok daha sert kararlar vermektedirler. “Hungry Judge Effect” olarak adlandırılan bu çalışma, yapay zekanın hâkim olduğu durumda kasıtlı veya tesadüfi tüm insani önyargılarını ortadan kalkacağı ve herkesin yasalar önünde eşit olmasını sağlayabileceği düşüncesine yol açmıştır¹²³.

b. Uygulama Örneği Olarak Çin İnternet Mahkemesi

Çin Halk Cumhuriyeti’nde 2017 yılında Doğu’daki Hangzhou şehrinde kurulmuş olan ilk internet mahkemesinde¹²⁴, dünyada ilk kez bir yapay zeka hâkim ile sürecin tamamının yürütüldüğü görülmektedir. 2019 yılında Mart ve Ekim ayları arasında kullanıcıların 1 milyondan fazla dava için bu sistemi kullandıkları tespit edilmiştir. Blok zincir teknolojisinin kullanıldığı mahkemede 15 Ağustos 2022 itibariyle 81.443 dava sonuçlandırılmıştır¹²⁵. Bu mahkemedeki duruşmada kişiler videolu mesajlaşma programlarını kullanarak yapay zeka hâkim ile iletişim kurabilmektedirler¹²⁶. Bu sistemin en olumlu yönleri yargılama giderleri bakımından ciddi bir tasarruf sağlaması ve hâkimin bir ay içinde karar vermesi nedeniyle iş yükünün büyük ölçüde azalması, yargılamanın hızlı ve etkin yapılması olarak gösterilmektedir¹²⁷. Çevrimiçi mahkemenin olumsuz yönleri ise çalışmada değinilecek olan¹²⁸ kararı veren robotun insan olmaması nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunlar olarak ifade edilebilir.

c. Avantajları

Yapay zekanın hâkim olarak kullanılmasının birtakım avantaj ve dezavantajları olacaktır. Erdoğan, yapay zekaya dayalı dijital sistemlerin bilgisayar korsanlarına karşı savunmasızlığı ve bu sistemlerin dijital suçlulara ve dışarıdan gelecek müdahalelere karşı yeterince korunması için

120 Soukupová (n 105) 281.

121 Dişel (n 93) 257; Bilgin (n 105) 407, 411; Hasırcı (n 77) 399.

122 Shai Danzinger, Jonathan Levav and Liora Avnaim-Pesso, ‘Extraneous Factors in Judicial Decisions’ 2011, 108 (17), Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, <https://www.pnas.org/doi/pdf/10.1073/pnas.101.803.3108>, 6889, 6891 (Erişim Tarihi 17/01/2023). Bu araştırmanın yapay zekanın hukuktaki kullanımını özendirilmesi gerektiğine ilişkin bkz. Konstantin Chatziathanasiou, ‘Beware the Lure of Narratives: “Hungry Judges” Should Not Motivate the Use of “Artificial Intelligence” in Law 2022, 23 (4) German Law Journal, 452-464.

123 Soukupová (n 105) 293.

124 Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.lexisnexis.ca/en-ca/ihc/2020-02/robot-justice-chinas-use-of-internet-courts.page> (Erişim Tarihi 10/01/2023).

125 http://www.ezhejiang.gov.cn/2022-08/23/c_804705.htm (Erişim Tarihi 10/01/2023).

126 Hangzhou’daki robot judge uygulaması için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=yuUN6VfWF-Q> (Erişim Tarihi 10/01/2023).

127 <https://www.lexisnexis.ca> (n 2) (Erişim Tarihi 10/01/2023).

128 II-B-1-d.

sürekli güncellemelerin yapılacağı önleyici ve etkili sistemlerin kurulmasının gerekliliği üzerinde durmuştur¹²⁹. Aynı yazar, yapay zeka tabanlı karar verilmesinin, yapay zekanın objektif ve güvenilir olması ve bölgesel farklılıkları ortadan kaldırması nedeniyle meşru beklentileri korurken yargı sistemine güven oluşturmaya yardımcı olabilecek tutarlı bir içtihat oluşmasını sağlayabileceğini de ifade etmiştir¹³⁰. Diğer bir ifadeyle yapay zekanın hâkim olarak kullanılması, benzer davalarda birbiriyle uyumlu kararların verilmesi ve aynı durumdaki bireylerin, farklı hâkimler tarafından farklı cezalar almasının veya aynı durumda olan iki kişiden birinin davayı kazanması diğerinin ise kaybetmesi sebebiyle doğacak çelişkili hükümlerin önlenmesine de yardımcı olacaktır¹³¹.

Yapay zekanın belli konularda yargılama yapıp karar verdiği, gerçek kişi hâkimin ise kanun yolu aşamasında devreye girdiği iş yükünün azaltılmasını sağlayacak bir sistem de akla gelebilir¹³². Yapay zekanın karar verdiği davalarda hâkimin şahsi kanaati devre dışı kalır ve benzer davalarda benzer kararlar verilerek içtihat birliğini de sağlanmış olur. Ne var ki uyumsuzluk ne kadar karmaşık olursa, vakıaların yapay zeka tarafından çözülmesi o kadar imkânsız hale gelir¹³³. Bunun nedeni tarafların durumlarını bir yapay zekaya sunmaya istekli olmayacaklarından ziyade yapay zekanın teknik anlamda çatışmayı çözmesinin zor olacağıdır¹³⁴. Diğer bir deyişle karmaşık vakıalara sahip bir uyumsuzlukta, çekişmeli vakıaların tespiti ve bu vakıalara ilişkin delillerin, toplanması ve özellikle değerlendirilmesi (HMK m. 198) noktasında yapay zeka en azından henüz yetersizdir. Kanaatimizce, önermenin tam aksine derece mahkemesinde en azından tahkikat ve hüküm aşamasında gerçek kişi hâkimlere hala ihtiyaç varken, örneğin temel işlevi hukuka uygunluk denetimi ve hukukun yeknesak uygulanması olan ve derece mahkemelerine nazaran daha teknik ve mekanik bir inceleme yapılan temyiz aşamasında, doğal dil işleme yöntemleri de kullanılarak daha hızlı ve tutarlı kararlara ulaşılabilir.

d. Dezavantajları

Yapay zeka hâkimin dezavantajlarına baktığımızda ilk olarak yapay zekanın kültürel, sosyal ve ekonomik koşullara ve değişikliklere, ilgili hukuk dalında benimsenen ilkelere göre kararlarını nasıl uyarlayacağı akla gelir. Örneğin, mevzuatımıza ya da yargı içtihatlarımıza baktığımızda kamu düzenine atf yapılan pek çok hüküm ve karara rastlarız¹³⁵. Kamu düzeninin anlamı ve kapsamı

129 Gökhan Erdoğan, 'Yapay Zekâ Ve Hukukuna Genel Bir Bakış' 2021, 66, Adalet Dergisi, 117, 147.

130 Erdoğan (n 129) 150.

131 Bilgin (n 105) 412.

132 Daha İyi Yargı Derneği 2020 yılında yayınladığı "Daha İyi Yargı İçin Yapay Zeka Vizyonuna ve Özeleştiriyeye Çağrı" isimli raporunda yargının, görevini daha iyi yapabilmek ve yıllardan beri birikmiş olan iş yükünün eritilmesi için yapay zekâ geliştirmeye muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Raporda ayrıca hukuk yapay zekasının, birikmiş sorunları çözmenin bir kurtuluş yolu ve imkânı olmasının yanında, yargının uyumsuzluk çözümü temel işlevinin çağdaş bir gereği olduğu da belirtilmiştir. <https://www.dahaiyiyargi.org/raporlar-ve-politika-notlari/daha-iyi-yargi-icin-yapay-zeka-vizyonuna-ve-ozelestiriyeye-cagri/>, 8 (Erişim Tarihi 17/02/2023).

133 Erlis Themeli, 'AI as the Court: Assessing AI Deployment in Civil Cases' 2021, n K. Benyekhlef (ed), AI and Law, 213, 215, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3791553 (Erişim Tarihi 17/01/2023).

134 Themeli (n 133) 216.

135 Örneğin HMK m. 355 uyarınca istinaf incelemesinde kamu düzenine ilişkin istinaf sebepleri resen dikkate alınır. HMK m. 439'a göre hakem kararı kamu düzenine aykırı ise iptal edilir.

konusunda ise henüz bir ortak yaklaşım yoktur¹³⁶. Bu kavrama benzeyen ve zamana ve ilgili hukuk dalına göre içeriği değişen kavramlar karşımıza çıkmaktadır. Yine örneğin, ahlaka aykırılık (TBK m. 27) hukuki işlemin kesin hükümsüz olma sebebidir, ama ne ahlaka aykırıdır? Yine örneğin belli bir zaman diliminde zina suç iken şimdi sadece özel bir boşanma sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan hukuk kuralları yorumlanırken başlıca yöntemler olan tarihsel yorum, amaçsal yorum, lafzi yorum yanında belli hukuk dallarında temel alınan ilkeler ilgili kuralın yorumlanmasında dikkate alınmaktadır. Örneğin, medeni usul hukukunda kıyas yasak mıdır? Ceza hukukunda şüpheden sanık yararlanır. Bundan başka örneğin enflasyonun bu kadar kısa sürede bu kadar artması ve paranın değerinin düşmesi bir sözleşmenin uyarlanması (TBK m. 138) talebini haklı kılmaya yeterli midir? Aynı ekonomik ortamda aşırı yararlanma (TBKm. 28) iddiasında edimler arası dengesizliğin tespiti nasıl yapılacaktır? Yine örneğin, konkordato uygulamasında İİK m. 285'e göre geçici mühlet verilen bir tacire kesin mühlet verilecek midir? Bu soruya olumlu cevap verirsek bu mühlet 6 ay mı yoksa 1 yıl mı olacaktır? Konkordatoya ilişkin kapsamlı değişikliklerin yapıldığı 2018 yılında ekonomik ortam ve yoğun konkordato başvuruları varken bu soru nasıl cevaplanıyordu? İşletmelerin ekonomik olarak daha da zorlandığı bugün bu durum nasıl yorumlanıyor? Sözün özü yapay zekanın bu ortamı anlak algılaması ve somut duruma uygun karar vermesi henüz mümkün gözükmemektedir. Algoritmanın güncellenmesi, gerekli verilerin yüklenmesi, uygun sistemsel kodların yeniden yazılması ise oldukça uzun zaman alacaktır¹³⁷ ve masraflı olacaktır.

Yapay zeka, ulaşılabildiği mevcut içtihatlarla göre kararını kurgulayacaktır. Fakat bazı durumlarda, oluşan içtihat adil sonuca ulaştırmıyor ise içtihatın değiştirilmesi gerekir ve bunun için de yine insani müdahale şarttır¹³⁸. Kanımızca bunlardan daha da önemli olan husus, karar veren yapay zekanın kullandığı algoritmadır. Kişilerin düşüncelerine, deneyimlerine, inançlarına göre girdiği veriler dikkate alınarak programlanan yapay zeka hâkimin, insan hâkimden daha adil, ön yargısız ve tarafsız olması mümkün görünmemektedir¹³⁹.

136 Bkz. "klasik anlayışa göre maddi ve dış düzen olarak kamu düzeni, milli hayatın sürekliliği için gerekli olan asgari ve hayati temelin, yani toplumun asgari hayatiyetinin, belli bir siyasal ve sosyal hukuk düzeninin düzensizliklere karşı korunmasıdır; bireylerin umumi veya umuma açık yerlerde, güvenlik, dirlik ve esenlik ve sağlık içinde yaşamlarını sürdürmelerinin sağlanması ile korunur. Modern anlayışta ise bireyin biraz daha öne çıktığı görülmektedir. kamu düzeninin tanımında "genel ahlak", "kamusal estetik", "insan onuru" gibi bazı yeni unsurlara da yer vermiştir, Funda Çetindağ, Türk Anayasal Sisteminde Temel Hak Ve Özgürlüklerin Sınırlanması Bağlamında Kamu Düzeni (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi 2004, 12, 14; Türk hukuk sözlüğünde kamu düzeni genel olarak, bir ülkedeki kurum ve kuralların, devletin güvenliğinin, kamu hizmetlerinin iyi işlenmesini, bireyler arasındaki ilişkilerde huzuru ve toplumsal barışı, hukuk ve ahlak kurallarına uygunluk ile sağlayan düzen şeklinde tanımlanmaktadır. Bkz. TC Adalet Bakanlığı Hukuk Sözlüğü, <http://www.sozluk.adalet.gov.tr; www.tdk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 14/05/2023). Örneğin, istinaf gerekçesi olarak resen dikkate alınabilecek kamu düzenine ilişkin haller hak düşürücü süreden harca kadar geniş bir şekilde yorumlanmaktadır, Sezin Aktepe Artık, 'İstinaf Kanun Yolunda Kamu Düzeni Kavramı', 2018, 134, TBB Dergisi 258, 260-262, 269.

137 Erdoğan (n 129) 150.

138 Örneğin "bozmadan sonra islah yapılamayacağına" ilişkin iki içtihadı birleştirme kararının (Yargıtay İBK, E 1944/10 K 948/3, 04.02.1948, Yargıtay İBK E 2015/1 K 2016/1, 06.05.2016, tam tersi kural 7251 sayılı ve 22.07.2022 tarihli Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (RG 28.07.2020-31199) m. 18 ile HMK m. 177'de yapılan değişiklik ile kanuna eklenmiş ve bozmadan sonra tahkikat işlemleri yapılacaksa belli hallerde islahın mümkün olduğu belirtilmiştir.

139 Erdoğan (n 129) 150.

Katıldığımız hâkim görüşe göre yapay zekanın hâkim olması günümüzde ve hatta yakın gelecekte de mümkün değildir¹⁴⁰. İnsan hâkim, bir anlayış, empati ve eleştirel düşünme yeteneği geliştirerek karar verir. Bu, bir kimsenin yargılamada tarafsızlıkla birlikte adalet sisteminde aradığı şeylerden birisidir. Bunun şu anda yapay zeka hâkimde olmadığı ortadadır. Yapay zeka, anlamlarla çalışmaktan acizdir¹⁴¹. 1980'lerin başlarında, yapay zeka felsefesi alanında tanınmış bir uzman olan J. Searle, "Çin odası" adlı deneyinde yapay zekanın semantikde değil, yalnızca sözdizimi ile çalıştığını ikna edici bir şekilde göstermiştir¹⁴². Bu nedenle adli uygulamaların değer yargıları işlevini yapay zekaya emanet etmek pek mümkün değildir¹⁴³. Yapay zeka sistemlerinin ne şekilde karar aldığını sistematik bir şekilde açıklayamadığı ve bu nedenle hâkim olarak kullanılmasının kabul edilemez olduğu belirtilmelidir¹⁴⁴.

Diğer bir ifadeyle şu an için yapay zekâ sistemleri empati yeteneğinden yoksun donanımlar olduğundan, hesaplanabilir verilerden hareketle tahminlerde bulunan robotların insan hâkimin yerini tutması mümkün olamaz¹⁴⁵. Empati yeteneğinden yoksun bir makinenin bireylerin insanî yönden hassas oldukları meselelerde karar verecek düzeyde söz sahibi kılınmaları ise isabetli gözükmemektedir.

Burada Yargıtay'ın hâkimin karar verirken nelere dikkat etmesinin gerekli olduğunu işaret eden 1976 tarihli kararına da değinmek gerekir. Kararda "hâkim; insana, tabiata, gerçeğe, olağana sırt çevirmeden ve katı kalıplar içinde sıkışıp kalmadan uyumsuzluğa insan kokusu taşıyan bir çözüm getirmek zorunluluğundadır" denilmiştir¹⁴⁶. Hâkim sadece somut olaya hukuk kurallarını uygulayan bir "veri deposu" değil, olaya insani açıdan bakan ve gerektiğinde vicdani kanaatine göre de karar veren bir gerçek kişidir. Ayrıca tüm hukuk sistemlerinde insan haklarına dair düzenlemeler, hâkimin insan olduğundan hareket eder¹⁴⁷. Uyuşmazlıkları çözmek, bağlayıcı bir karar vermektense daha fazlasıdır.

140 Benzer görüş için bkz. Murat Volkan Dülger, 'Günümüz Yapay Zeka Teknolojisi ve 'Robot Yargıç/Avukat' Gerçeği: Mesleğimiz Elimizden Gidiyor Mu?', 2018, 5, HPlus Dergisi, <https://www.researchgate.net/publication/322789785>, 4, 9 (Erişim Tarihi 17/01/2023), Seda Yağmur Sümer, 'Ceza Yargılamasının Geleceği: Robot Hâkim' 2021, 23 (2) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1543, 1581, Themeli (n 133) 11, Dişel (n 93) 261, Soukupová (n 105) 293-294, Reiling (n 96) 4, Yılmaz (n 90) 402; dijital çağda hukukun bazı alanlarında yaşanan dönüşüme paralel olarak kısmen de olsa ileride robot hâkimlerden faydalanılabileceğini ancak şu an için robot hâkim kavramına henüz hazır olunmadığına ilişkin bkz. Bilgin (n 105) 411. Bununla birlikte Daha İyi Yargı Derneği, 2021 yılında yayınladığı Yargıda Dijitalleşme Raporu'nda yeni teknolojilere yapılan yatırımlar ve teknolojinin gelişme hızı dikkate alındığında yargının tüm unsurlarıyla sanal hale geleceğini ifade etmiştir, <https://www.dahaiyiyargi.org/raporlar-ve-politika-notlari/yargida-dijitallesme/>, 8 (Erişim Tarihi 17/02/2023).

141 Igor Nikolaevich Spitsin, 'Juridification Of Concept "Artificial Intelligence" And Limits Of Using Its Technology In Litigation, 2022, 134, Web of Conferences, Euro-Asian law Congress 2021, 1, 4.

142 Çin odası deneyi bir programı yürüten bir bilgisayarın, yürüttüğü program ne kadar zekice veya insan benzeri davranırsa davranırsın bir zihne, anlayışa veya bilince sahip olamayacağı sonucuna varmıştır, <https://plato.stanford.edu/entries/chinese-room/#ChinRoomArgu> (Erişim Tarihi: 11/05/2023).

143 Spitsin (n 141) 4.

144 Dymitruk (n 106) 40. Yazar ancak açıklanabilir yapay zeka kavramı sayesinde sistem tarafından yapılan açıklamanın insanın sistem üzerinde kontrol sahibi olmasını sağlayacağı ve sistem süreçlerinin güvenilirliğini ve sistem kararının doğruluğunu doğrulamayı mümkün kılacağını ifade etmektedir.

145 Bilgin (n 105) 412.

146 Yargıtay 1 Hukuk Dairesi, E 1976/9370 K1976/13138, 31.12.1976, <http://suleymantopak.av.tr/yargitay-1-hd-31-12-1976-t-1976-9370-e-1976-13138-k> (Erişim Tarihi 17/01/2023).

147 Themeli (n 133) 221.

Bu, tarafların mahkeme salonunda bir dinleyiciyle buluşmalarını ve duyulduklarını hissetmeyi gerekli kılar¹⁴⁸. Anayasa'nın 18. maddesinde de "hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler." şeklinde ifade edilen bu durumda, yapay zekanın karar verici olarak yer alması şu an için mümkün görünmemektedir. Yakın gelecekte de insan muhakemesinin, mantığının ve yargının zekasının otomasyonla tamamen değiştirilmesi söz konusu olmayacaktır. Öte yandan yapay zeka, algoritmasını ve ona yüklenen ya da veri havuzundan kendi elde ettiği veriyi kullanarak istatistiksel modelin vaad ettiği kararı verse bile onu kuranın yönelimlerine ya da verinin içeriğine göre bu kararın ayrımcı olmayacağını bir garantisi yoktur¹⁴⁹. Karar verme süreci denetlenemediği ve gerekçeli bir karar ortaya çıkmayacağı için yapay zeka mahkeme bakımından aleniyet ilkesi¹⁵⁰, hukuki dinlenme hakkı (HMK m.27) gibi yargılama güvenceleri ve ilkelerinin uygulanmasını da zora sokacaktır¹⁵¹.

2. Hâkime Yardımcı Yapay Zeka

a. Belge Tarama ve Sınıflandırma Uygulamaları

Mahkemelerde yapay zekanın hâkime yardımcı olarak kullanılması mümkündür¹⁵². Hâkim yardımcısı yapay zeka, mahkeme içtihatlarının veya öğretinin araştırılmasıyla hâkimin uyuşmazlığa ilişkin bir karar vermesine yardımcı olan yazılımlar olarak ifade edilebilir¹⁵³.

Yapay zekanın özellikle büyük miktarda veriyi analiz etmede iyi bir araç olduğu ifade edilmelidir¹⁵⁴. Hâkime yardımcı yapay zekanın doküman analizi yapan veya doküman oluşturan yapay zeka olarak iki türlü sınıflandırılması mümkündür¹⁵⁵. Burada doküman analizi grubundaki yapay zekanın belirli bir içeriğe sahip belge ve metinlerin aranmasına yardımcı olması kastedilmektedir¹⁵⁶. Bu yapay zeka evrak incelemesi, evrak tanıma, belge analizi gibi sistemleri içerir ve bu sistemler davalarla ilgili kararları hızlı ve her şeyden önce daha güvenilir bir şekilde bulmaya yardımcı olur¹⁵⁷. Bu yapay zeka, doküman analizi yaparken sadece belli anahtar kelimeler ya da konu üzerinden arama yapan karar arama motorlarıyla sınırlı olmamalıdır¹⁵⁸. Özellikle kapsamlı ve uzun süren davalarda yapay zeka,

148 ibid 216.

149 Hasırcı (n 77) 420.

150 İç I-B-3-c; aleniyetin kaldırılabilceği haller (AİHS m.6, AY m.141/1-2, HMK m.28/2) ve aleniyet ilkesine aykırılığın kural olarak nispi usuli bir kanun yolu sebebi olması (Erdönmez (n 37) 904 ve kamu düzenine ilişkin olmayan bir durumda açık beyanla aleniyetten feragat imkanı (*Hakansson ve Stureson/İsveç*, Başvuru No: 11855/85 21.02.1990, para 66)da dikkate alındığında kanun koyucunun burada bir manevra imkanı olduğu söylenebilir. Hasırcı (n 77) 427.

151 Hasırcı (n 77) 426.

152 Dişel (n 93) 255; Bilgin (n 105) 409-411, Spitsin (n 141) 4.

153 Dişel (n 93) 256; Yılmaz (n 90) 403; Hasırcı (n 77) 413.

154 Spitsin (n 141) 4.

155 Bilgin (n 105) 409-410.

156 ibid 409-410.

157 ibid 410.

158 Yapay zekanın bu şekildeki kullanımda ortaya çıkabilecek başlıca sorun, aranan kararlardaki algoritmanın hâkimi belirli bir görüşe göre yönlendirebilecek olmasıdır, Themeli (n 133) 224.

hâkimin taraflarca sunulan çok sayıda belgeyi incelemesine, ilgili içtihatları aramasına, davaları ve durumları birbiriyle karşılaştırmasına ve hatta taslak kararlar vermesine yardımcı olabilir¹⁵⁹.

Diğer bir ifadeyle bu yapay zeka, davayla ilgili ön hazırlık işlemlerini başarıyla yapabilir¹⁶⁰. Bir vakıa ne kadar karmaşık, bu tür bir destek o kadar yararlı olacaktır. Ayrıca bu yapay zekanın delil toplamada da hâkime yardımcı olarak kullanılabilmesi ifade edilmiştir¹⁶¹. Hâkimin araştırarak bulması ve kendisini güncellemesi gereken kuralları, yasa, tüzük, yönetmelik, literatür ve içtihat taramasını yapay zeka saniieler içinde yapabilir¹⁶². Hâkime düşecek görev ise yapay zekanın önüne getirdiği analizleri dikkate alarak karar vermek olacaktır.

b. Elektronik Keşif (E-discovery) Uygulamaları

Elektronik keşif, davalarda e-posta, ticari iletişim ve diğer verilerde kanıt bulmaya çalışan bir dijital araştırma, davada delil elde etme ve paylaşma sürecidir¹⁶³. E-keşif, ilgili tarafların bir davayla ilgili kayıtları ve delil sağlamaları gerektiğinde kullanılır. Bu süreç, güvenliği sağlanan elektronik verilerin delil olarak kullanılması niyetiyle elde edilmesini ve değiş tokuş edilmesini içerir¹⁶⁴. Her firma kendi prosedürlerini kullanarak belirli bir bilgisayarda çevrimdışı veya bir ağ üzerinde **e-keşif** yapabilir. E-postalar ve sosyal medya gönderileri dahil olmak üzere elektronik formattaki her türlü bilgi e-keşif sürecinde toplanan veriler kapsamındadır. E - keşif; tanımlama, koruma, veri toplama, gözden geçirme, analiz etme, fiziksel varlıkları dökümana dönüştürme ve verilen yazılımı kullanan kişiye sunulması şeklinde birbirini takip eden aşamalardan oluşur¹⁶⁵. Günümüzde elektronik belgelerin hacminin katlanarak artması nedeniyle elektronik keşif hâkime yardımcı olmakta ve belgelerin manuel olarak araştırılmasına kıyasla daha doğru sonuçlara ulaşılmaktadır¹⁶⁶. Elektronik keşfin yukarıda bahsedilen tüm aşamalarında yapay zeka uygulamaları sıklıkla kullanılmakta ve oldukça faydalı sonuçlara ulaşılmaktadır. Buna örnek olarak Birleşik Krallık'ta 2016 yılında kullanılmaya başlanan Luminance gösterilebilir¹⁶⁷. Bu yazılımın örüntü tanıma teknolojisi, gelişmiş istatistiksel olasılık analizi ve denetimli ve denetimsiz makine öğrenme yöntemlerinin yasal belgelerin incelenmesinde kullanıldığı ifade edilmektedir¹⁶⁸.

159 Themeli (n 133) 216.

160 Dişel (n 93) 255.

161 Niesel (n 94) 527.

162 Daha İyi Yargı Derneği (n 132) 9.

163 <https://www.proofpoint.com/us/threat-reference/e-discovery> (Erişim Tarihi: 10/05/2023).

164 <https://www.techtarget.com/searchsecurity/definition/electronic-discovery-e-discovery-or-ediscovery> (Erişim Tarihi: 10/05/2023).

165 <https://www.proofpoint.com/us/threat-reference/e-discovery> (Erişim Tarihi: 10/05/2023).

166 Gideon Christian, 'Predictive Coding: Adopting and Adapting Artificial Intelligence in Civil Litigation', 2019, 97 (3) *La Revue Du Barreau Canadien*, 486, 495; Harry Surden, 'Artificial Intelligence and Law: An Overview', 2019, 35 (4) *Georgia State University Law Review*, 1305-1329; Hasırcı (n 77) 414.

167 <https://www.luminance.com/>

168 Maria Dymitruk, 'Artificial Intelligence as a Tool to Improve the Administration of Justice?' 2019, 8 (2), *ACTA Univ. Sapientiae, Legal Studies*, 179, 182.

c. Taslak Karar Hazırlayan Uygulamalar

Hâkime yardımcı yapay zekanın bir diğer türü ise doküman oluşturulması grubunda yer alan yapay zekadır. Bu sistemler şu aşamada standartlaşmış belgelerin oluşturulmasında yardımcı olmaktadır. Hâkimlerin yakın gelecekte daha hızlı kararlar vermek ve karar taslaklarını üretmek için bu sistemlerden yararlanma imkânına sahip olacakları ifade edilmektedir¹⁶⁹.

Hâkime yardımcı yapay zeka kullanımında karşımıza çıkabilecek sorunlardan birisi olarak otomasyon önyargısına (automation bias) değinmek gerekir. Otomasyon önyargısı yapay zekaya sorgusuz sualsiz güvenilmesi neticesinde verinin denetlenmeden kullanılmasına sebep olacaktır¹⁷⁰. Özellikle yapay zekanın ne şekilde işletildiğinin hâkim tarafından anlaşılmasının otomasyon önyargısına neden olacağı açıktır. Bu nedenle hâkimlerin otomasyon önyargısı hakkında eğitilmelerinin gerekli olduğu ifade edilmiştir¹⁷¹. Bu noktada açıklanabilir yapay zeka kavramı da gündeme gelmektedir. Yapay zeka sistemlerinin şeffaf olmamasının ve eylemlerini açıklayamamalarının çözümü olarak “açıklanabilir yapay zeka” (XAI) kavramını önerilmiştir¹⁷². XAI, yüksek verimlilik seviyesinde anlaşılır yapay zeka modelleri oluşturmayı ve yapay zeka sistemlerinin sonuçlarını insanlar için daha anlaşılır hale getirmeyi amaçlayan bir araştırma alanıdır¹⁷³. Bu kavramın otomasyon önyargısı oluşmasının önüne geçmek için kullanılabilmesi kanaatindeyiz. Bu açıklamalar çerçevesinde karmaşık davalar ile karmaşık olmayan davalar arasında, yapay zekanın farklı derecelerde, hâkimleri desteklemek için kullanılabilmesi ve hatta bazen o davalarda bir taslak karar hazırlayabileceğini söylemek yanlış olmaz¹⁷⁴.

d. Dünyadaki Örnekler

Dünyada hâkime yardımcı yapay zekanın son yıllarda kullanımının yaygınlaştığı görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde kullanılan Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions (COMPAS) bunun en bilinen örneklerindedir. Bu yapay zeka, kişinin tekrar suç işleme potansiyeli olup olmadığını belli algoritmalara göre belirlemektedir. Ne var ki bu yazılım, kişileri işledikleri suç kadar kimlikleri ile de etiketlemiş ve siyahlara karşı da önyargı geliştirmiştir¹⁷⁵.

169 Bilgin (n 105) 410.

170 Hakimlerin katıldığı bir deneyde, karar verme aşamasında yapay zeka kullanan hakimlerin yapay zekanın ulaştığı sonuçlara fazla güven duydukları ortaya çıkmıştır, Jaap Dijkstra, ‘Legal Knowledge-based Systems: The Blind Leading Sheep?’ 2001, 15 (2), International Review of Computers&Technology, 119, 119-128.

171 Hasırcı (n 77) 429. Yazar ayrıca yapay zekanın yargılamada kullanılması halinde hâkimlerin bağımsızlığı ve tarafsızlığının da yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmiştir, 430.

172 Dymitruk (n 106) 39, 40.

173 ibid 39, 40.

174 Themeli (n 133) 216.

175 <https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2016/10/17/can-an-algorithm-be-racist-our-analysis-is-more-cautious-than-propublicas/> (Erişim Tarihi 18/01/2023). Wisconsin Yüksek Mahkemesi de Wisconsin v. Eric L. Loomis davasında “COMPAS risk değerlendirme puanlarıyla ilgili bazı araştırmalar, azınlık suçlularını orantısız bir şekilde daha yüksek yeniden suç işleme riskine sahip olarak sınıflandırıp sınıflandırmadıkları hakkında sorular ortaya çıkarmıştır. Değişen popülasyonlar ve alt popülasyonlar nedeniyle risk değerlendirme araçları sürekli olarak izlenmeli ve doğruluğu için yeniden normlandırılmalıdır.” şeklinde karar vermiştir, Anjanette H. Raymond, *Managing Bias Partiality and Dependence in Online Justice Environments*, (PhD Submission 2019) <https://qmro.qmul.ac.uk/xmlui/handle/123456789/72859>, 164, 165 (Erişim Tarihi 18/01/2023), Buket Abanoz, ‘Hukuki Bilgiye Dijital Erişim’ 2020, 26

Kar amacı gütmeyen bir kuruluş olan ProPublica'nın, COMPAS'ın yüksek riskli olarak işaretlediği 7000 sanığı gözlemlediği bir araştırma yürüttükten sonra bunların sadece yüzde 20'sinin tekrar suç işlediğini ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada ayrıca bazı sanıkların yanlış bir şekilde "yüksek riskli" olarak etiketlendiği ve bu oranın siyah sanıklarda beyaz sanıklara göre iki kat daha fazla olduğu görülmüştür¹⁷⁶. Bu noktada hâkime yardımcı yapay zekanın veriyi aldığı algoritmanın varılan sonuçta ne kadar önemli olduğuna bir kez daha ortaya koyulmuştur¹⁷⁷. Her ne kadar yapay zeka, kendisine verilen istatistiksel veriye dayanarak bir yargı oluştursa da, veriye dayalı çıkan bu sonuç ayrımcı bir sonuç olabilecektir¹⁷⁸. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde mahkemeler, bu tür sistemleri belirli bir yasal onay olmaksızın hâkimlerin kullanımına sunmaktadır¹⁷⁹. Bu durum, bu tür yardımcı yazılımların denetimsiz kullanımının ortaya çıkarabileceği sonuçlar bakımından düşünüürücdür. Yukarıda bu tür programlama ve bilgiyi yükleme işlemlerinin devlet eli ile yapılması önerimiz dahi yetersiz kalmaktadır. Çünkü devletin görevlileri algoritmayı yazsa ve bilgiyi yüklese dahi bu kez karşımıza devletin siyasi ve hukuki politika tercihleri ve bu tercihlerin etkilediği sonuçlar çıkacaktır.

Hâkime yardımcı yapay zekanın son örneği ise 15 Şubat 2023'te duyurulan Harvey isimli yapay zekadır. 2022 Kasım ayından beri denenen bu uygulama, sözleşme analizi, durum tespiti, dava ve mevzuata uygunluk gibi yasal işlerin çeşitli yönlerini otomatikleştirmek ve geliştirmek için doğal dil işleme, makine öğrenimi ve veri analitiğini kullanan bir platform olarak nitelendirilmektedir¹⁸⁰. En az üç tür veri üzerinde eğitildiği ifade edilen Harvey, genel internet verileriyle başlayıp, daha sonra içtihat ve referans materyalleri gibi genel yasal verilerle donatılmış ve son olarak bu yapay zekayı kullanan hukuk firmasının geçmiş çalışma ürünlerini dikkate alarak bir sonuç çıkarma konusunda eğitilmiştir¹⁸¹. Hâkim yardımcısı yapay zekaya diğer bir örnek de Brezilya Yüksek Mahkemesi'nin yasal belgelerinden oluşturulan ve yaklaşık 692 bin belgeyi içeren 45000'den fazla talepten oluşan

(1) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 190, 193.

176 Soukupová (n 105) 294.

177 Bu doğrultuda 3-4 Aralık 2018 tarihli "Yapay Zekânın Yargı Sisteminde Kullanılmasına Dair Avrupa Etik Şartı" (European Commission for the Efficiency of Justice – CEPEJ, 2018) üzerinde de durmak gerekir. Avrupa Konseyi Avrupa Adalet Verimliliği Komisyonu (CEPEJ), yargı sistemlerinde yapay zekânın kullanımına ilişkin etik ilkeleri belirleyen ilk Avrupa metnini kabul etmiştir. Bu şartlarda beş temel ilke vardır. Bunlar: Temel haklara saygı ilkesi, ayrımcılık yapmama ilkesi, kalite ve güvenlik ilkesi, şeffaflık, tarafsızlık ve adalet ilkesi ve kullanıcı kontrolü ilkesi olarak sıralanmıştır. <https://www.coe.int/en/web/cepej> (Erişim Tarihi 18/01/2023); Yapay zekanın amacı ve kullanımına dair bir diğer önemli düzenleme de Avrupa Komisyonu'nun, 2020'de yapay zekanın gelecekteki düzenlemelerine yönelik risk temelli bir yaklaşımın vurguladığı EU white paper on Artificial Intelligence'dır. Bu metinde yapay zekanın riskleri öngörülemezlik, algoritma ve veri açısından yanlılık, reklam ve şeffaflığın olmaması şeklinde açıklanmıştır. https://commission.europa.eu/publications/white-paper-artificial-intelligence-european-approach-excellence-and-trust_en (Erişim Tarihi 18/01/2023).

178 Surden (n 166) 1335.

179 Francesco Contini, 'Artificial Intelligence and the Transformation of Humans, Law and Technology Interactions in Judicial Proceedings' 2020, 2 (1) Law, Technology And Humans, 4, 13.

180 <https://www.allenoverly.com/en-gb/global/news-and-insights/news/ao-announces-exclusive-launch-partnership-with-harvey> (Erişim Tarihi 24/02/2023).

181 <https://www.lawnext.com/2023/02/as-allen-overly-deploys-gpt-based-legal-app-harvey-firmwide-founders-say-other-firms-will-soon-follow.html> (Erişim Tarihi 24/02/2023).

yeni bir veri seti olan VICTOR'dur¹⁸². Bu yazılım, belge türü sınıflandırması ve dava konusunun belirlenmesi gibi görevleri yerine getirerek mevcut tüm verileri kullanıp doğru sonuçlara ulaştığını iddia etmektedir.

3. Tarafa/Avukata Yardımcı Yapay Zeka

a. Avukata Yardımcı Yapay Zeka Uygulamaları

Yalnızca hâkime yardımcı olan değil, amacı avukatlara sözleşme hazırlama, hukuki araştırma yapma veya durum tespiti yapma konusunda yardımcı olan yapay zekaya dayalı araçlar da günden güne artmaktadır. Örneğin, Kira Systems, dava dosyasında tarihleri, ilgili kanun hükümlerini ve gerekli başka bilgileri ayıklar¹⁸³. Bu yazılımın, sözleşmelerdeki sorunları tespit edip davanın takip sürecinin baştan sona düzenlemesini sağlayarak yazılımı ilk kez kullanan kişiye %40, tecrübeli kullanıcılara ise % 90 oranında zaman tasarrufu sağladığı belirtilmiştir¹⁸⁴.

Aynı şekilde CARA yapay zeka sistemi hukuki dokümanlardaki içtihatları gözden geçirir. CARA ilgili vakıaları hızlı bir şekilde sunan bir yapay zeka teknolojisidir¹⁸⁵. CARA'ya bir belge yüklediğinizde, sonuçlar ilgilendiğiniz belirli hukuki ve olgusal konulara göre sıralanır ve araştırmanın bağlamına odaklanacak şekilde özelleştirilir. Kira Systems ve CARA makine öğrenmesi kullanan sistemler olarak kurgulanmışlardır. Bunun yanı sıra Lex Machina da dava sonuçlarını tahmin etmek için kullanılan bir analiz aracı olarak çalışan bir yapay zeka örneğidir¹⁸⁶. Bu yazılım, hâkimler ve kararları hakkında çok büyük miktarda veri toplayıp analiz ederek genellikle insan tahmininden daha doğru sonuçlar sunan, veriye dayalı istatistiksel modeller üretmiştir¹⁸⁷. Söz konusu yazılım avukatların, hâkimin ne yönde karar vereceğini bilmelerini sağlayacak olması nedeniyle tercih edilmektedir. Öte yandan, hukuki güvenlik konularında tehlikeler barındıran ve özel bir şirkete ait olması sebebiyle o şirketin menfaatlerini gözetmesi ihtimali bulunan bu tür yazılımlara ihtiyatlı yaklaşılması gerekir.

Avukatlara yardımcı olmak üzere geliştirilen yapay zeka yazılımları, bazı konularda oldukça kapsamlı verileri bir insan avukata göre çok daha kısa bir sürede tarayıp analiz etmektedirler. Stanford ve Güney Kaliforniya Üniversitesi'nin 2018 yılında LawGeex isimli araştırma firması ile birlikte yürüttükleri, hukuk sözleşmelerini incelemek üzere yapılmış bir yapay zekâ yazılımının, konusunda uzman 20 avukatla karşılaştırıldığı bir çalışmada; sözleşmelerdeki 30 hukuki sorunu tespit etmek, avukatların 4 saatini alırken yapay zekanın yalnızca 26 dakikasını almıştır. LawGeeks'in 20 avukatla karşı karşıya geldiği bu çalışmada yapay zeka, avukatların ortalama 92 dakika ve %85 doğruluk

182 Pedro Henrique Luz de Araujo, Teófilo Emídio de Campos, Fabricio Ataidés Braz and Nilton Correia da Silva, 'VICTOR: a Dataset for Brazilian Legal Documents Classification', 2020, Proceedings of the 12th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC) 1449, 1449, <https://aclanthology.org/2020.lrec-1.181.pdf> (Erişim Tarihi: 10/05/2023).

183 <https://kirasystems.com/how-kira-works/> (Erişim Tarihi 18/01/2023).

184 Abanoz (n 175) 195.

185 <https://help.casetext.com/en/articles/1971642-what-is-cara-a-i-and-how-do-i-use-it> (Erişim Tarihi 18/01/2023).

186 <https://lexmachina.com/> (Erişim Tarihi 18/01/2023).

187 Bilgin (n 105) 410.

oranında yapabildiği işi, 26 dakikada ve %94 doğruluk oranında yapabilmiştir¹⁸⁸. Buna benzer bir başka çalışmada da, Birleşik Krallık merkezli hukuk alanında çalışan teknoloji girişimi CaseCrunch, bir dizi ürünün satışına dair uyumsuzlukta yapay zekanın tahmine dayalı algoritmalarının ve yasal sorunların modellenmesinin, bir iddianın başarısını veya başarısızlığını tahmin etme açısından neredeyse %87'lik bir doğruluk oranı elde ettiğini, bu konuda İngiliz avukatların %62 civarında bir doğruluk düzeyi elde ettiğini açıkladı¹⁸⁹. Fransa'da kullanılan bir yazılım olan Predictice da mahkeme kararlarının doğruluğunu tahmin etmek için kullanılmaktadır¹⁹⁰. Predictice 1 saniyede 1 milyon yargı kararını analiz edebilmekte¹⁹¹ ve hukukçular için 25 milyondan fazla yasal belgeyi arşivinde bulundurmaktadır. Benzer olarak IBM tarafından geliştirilen ve dünyanın en geniş yargısal bilgi bankası olduğu iddiasında olan Premonition adlı taraf yardımcısı yapay zeka, özellikle İngiliz, Avustralya ve Kanada yargı içtihatları üzerinde bir saniyenin altında bir sürede 50.000 sayfayı analiz ederek belli bir davada belli bir hâkimin önünde hangi tarafın davayı kazanacağı bilgisine kadar kapsamlı analiz raporu sunan, avukat seçiminde yol gösteren bir program olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁹².

b. Avukata Yardımcı Yapay Zekanın Avantaj ve Dezavantajları

Yukarıda ifade edilen gelişmeler avukatlık mesleğinin geleceğinin tartışma konusu olacağı yönünde görüşler ortaya çıkarmıştır¹⁹³. Yapay zeka kullanılarak dava süreci yürütülürken avukata ihtiyaç duyulmayabilecek olunmasının avukatlık mesleğinin sona ereceği anlamına gelmediğini, avukatın güncel ve teknolojik gelişmeleri takip etmesinin gerekli olacağını ve mesleğin gereksinimlerinin değişeceğini söylemek mümkündür. Avukatlık mesleğinin büyük bir kısmının mevzuatın, ilmi ve kazai içtihadın ve eldeki delillerin incelenerek somut olaya uygun bir çözümün getirilmesi olduğu düşünüldüğünde ve yapay zekanın analiz ve tespit aşamalarında insana kıyasla çok daha yüksek performans sergileyebildiği de göz önüne alındığında avukatların asıl bu çevrimiçi süreçlerde taraflara yol gösterici hatta uyumsuzluk çözümünde arabulucu, uzlaşmacı dava yürütücüsü olarak yer alması düşünülebilir.

LawGeek deneyi anlamlı olmakla birlikte avukatlık mesleğinin sadece bir sözleşmenin yapılmasından veya bir davanın yürütülmesinden ibaret olmadığı, insani ve entelektüel yönlerin de ön planda olduğu özel bir meslek olduğundan bahisle yapay zekayı avukata da yardımcı olan bir kurum

188 <https://www.techspot.com/news/77189-machine-learning-algorithm-beats-20-lawyers-nda-legal.html> (Erişim Tarihi 09/01/2023); <https://www.artificiallawyer.com/2018/02/26/lawgeex-hits-94-accuracy-in-nda-review-vs-85-for-human-lawyers/> (Erişim Tarihi 18/01/2023). Bu çalışmanın ayrıntıları için bkz. Erdoğan (n 129) 133.

189 <https://www.artificiallawyer.com/2017/10/28/ai-beats-human-lawyers-in-casecrunch-prediction-showdown/> (erişim:18/01/2023); benzer bir örnek olarak COIN(contract intelligence) isimli yazılım programı ticari tüketim ödüllü sözleşmelerinin analizi işine, avukatlar yılda 360.000 saat ayırırken, saniyeler içinde daha az hata ile yapmaktadır, <https://futurism.com/an-ai-completed-360000-hours-of-finance-work-in-just-seconds> (erişim:23/02/2023).

190 <https://predictice.com/>

191 Dymitruk (n 168) 182.

192 <https://premonition.ai/about-us/> ; <https://premonition.ai/reports/>; <https://premonition.ai/court-data/> (Erişim Tarihi: 14/05/2023).

193 Richard Susskind and Daniel Susskind, *The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts* (Oxford University Press 2015) 101; Susskind, (n 14) 108.

olarak değerlendirmek ve avukatların çeşitli algoritmalar ve robotların yardımıyla daha kolay bir şekilde işlerini yürütebileceğini ifade etmek gerekir. Bu sistemler ile sadece mahkeme kararları değil davaya ilişkin her şey istatistiksel olarak kaydedilecek, bu istatistikler ile elde edilen veriler sonraki uyuşmazlıklarda kullanılacak ve hatta uyuşmazlık çıkması bu yolla engellenebilecektir.

Öte yandan bu tarz sonuçlar, yapay zeka avukatların insan avukatlara göre daha başarılı olduğu anlamına gelmemektedir. Bir uyuşmazlığın çözümünde faydalanılacak hukuk kuralı ya da mevzuatın belirlenmesinde yapay zekadan destek alınması mümkündür. Zira yapay zeka bunu daha hızlı ortaya getirmekte ve özellikle karmaşık olmayan uyuşmazlıklar bakımından doğru tahminler yapmaktadır. Basit uyuşmazlıkların çevrimiçi yollarla ve hatta yapay zeka ile çözümlenmesinin faydalı olacağı ancak daha kapsamlı uyuşmazlıklar bakımından avukata mutlaka ihtiyaç olacağı açıktır. Günümüzde globalleşmenin doğal sonucu olarak uyuşmazlıklar daha karmaşık ve çok uluslu hale gelmiştir. Bu nedenle gerek yerel gerekse uluslararası anlaşmazlıklarda bir olaya birden fazla hukuk sisteminin uygulanması gerektiğinde avukatlar devreye girecektir. Bu uyuşmazlıklarda yapay zekâ, avukata yardımcı olarak devreye girebilir. Bu anlamda avukatların daha nitelikli ve donanımlı olmalarının önemi de tartışılmazdır¹⁹⁴.

c. Tarafa Yardımcı Yapay Zeka

Avukata yardımcı olmak dışında doğrudan taraflara destek olan yazılımların da günden güne popüler hale geldiğini söylemek mümkündür. Bunlara örnek olarak kişilere hukuki danışmanlık veren LegalZoom¹⁹⁵, kiracıların kiraladıkları evle ilgili haklarını kullanmaları için ücretsiz araçlar geliştiren Justfix¹⁹⁶ veya DoNotPay¹⁹⁷ gibi adalete daha iyi erişim sağlamayı amaçladığını ifade eden genel halka yönelik hizmetler verilebilir. Bunlar arasında DoNotPay dikkat çekicidir. Kendisini bir “robot avukat” olarak tanımlayan DoNotPay yazılımı, park cezalarına itirazda yardım sağlayan bir hizmet olarak başlayan bir sohbet robotudur. Şu anda, müşterilerin sigorta talepleri veya iptal edilen uçak biletleri gibi neredeyse her şeye itiraz etmesine yardımcı olabilecek bir hale gelmiştir. DoNotPay, insanlara şirketlerle savaşma, bürokrasiyi alt etme gibi başlıklar sunarak yapay zekanın, insanların hukuki meselelerini bir avukatla konuşmadan çözmeleri için yeni fırsatlar yaratmasına bir örnek olarak gösterilmektedir¹⁹⁸. Yasal hizmetlerin pahalı olabileceği dikkate alındığında bunun faydalı olabileceği düşünülse de bu insanların bu tür hizmetleri kullanırken sahip oldukları beklenti bir soruna sebep olabilir¹⁹⁹. Bu da kullanıcıyı memnun etmeyeceği gibi yapay zeka kullanımının dava sayısında artışa sebep olabileceği dikkate alındığında belki de en büyük avantajı olan mahkemedeki iş yükünün azalmasının mümkün olmayacağı açıktır.

194 Ali Çetin Aslan, ‘Dijital Çağda Avukatlık’ iç Muhammet Özkes (ed), *Dijital Çağda Medeni Yargı* (Adalet 2022) 383, 388, 400.

195 <https://www.legalzoom.com/country/tr> (Erişim Tarihi 18/01/2023).

196 <https://www.justfix.org/en/>

197 <https://donotpay.com/> (Erişim Tarihi 18/01/2023).

198 Soukupová (n 105) 289-290.

199 ibid 290.

III. TÜRK MEDENİ USUL HUKUKU BAKIMINDAN DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

A. TÜRK HUKUKU'NDA DİJİTALLEŞME

Yargılama ve takip hukuku bakımından gelişen elektronik süreçlerin medeni usul hukukuna etkili yansımalarından birisi Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP) sisteminin kurulması ile olmuştur²⁰⁰.

Yine 2018 yılı itibarıyla elektronik tebligat aktif olarak kullanılmaya başlamıştır²⁰¹. Elektronik tebligat yargı mercileri ile Tebligat Kanunu'nda belirtilen kamu kurum ve kuruluşlarının sermaye şirketlerine zorunlu olarak, diğer gerçek ve tüzel kişilere ise isteğe bağlı olarak elektronik ortamda PTT Ulusal Elektronik Tebligat Sistemi üzerinden yapılan tebligattır²⁰². Belirtmek gerekir ki hem UYAP'ın hem de elektronik tebligatın aktifleşmesinde ve geniş çaplı kullanılmasında en önemli rol her iki gelişmeden önce ve onlarla birlikte 2003 yılında başlatılan "E-dönüşüm Türkiye Projesi" kapsamında Türk Hukukuna girmiş olan elektronik imzadır²⁰³. Elektronik imza²⁰⁴, 15.1.2004 tarihli ve 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'nda düzenlenmiştir²⁰⁵. Ancak, elektronik imza da Elektronik İmza Kanunu ve ilgili yönetmelikte değişiklikler sonrasında aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Dijitalleşme konusundaki çarpıcı örneklerden bir diğeri olarak karşımıza, özellikle 2020'de yapılan kanun değişikliği²⁰⁶ ile yeniden düzenlenen e-duruşma çıkmaktadır (HMK m. 149). Aşağıda konumuzla bağlantısı sebebi ile UYAP ve e-duruşma sisteminden kısaca bahsedilecektir.

Ulusal Yargı Ağı Projesi, günümüzün gerekli tüm teknolojik gelişmelerini kullanarak, Adalet Bakanlığı merkez ve taşra teşkilatının, bağlı ve ilgili kuruluşlarının, adli ve idari tüm yargı ve yargı destek birimlerinin donanım ve yazılım olarak iç otomasyonunu ve benzer şekilde bilgi otomasyonu sistemlerini kurmuş kamu kurum ve kuruluşları ile dış birim entegrasyonunu sağlayan ve e-Dönüşüm sürecinde e-Adalet ayağını oluşturan ödüllü bir bilişim sistemidir²⁰⁷.

200 Bkz. ayrıca Sigorta Tahkim Komisyonuna online başvuru ve itiraz ve belge gönderilmesi hakkında http://www.sigortatahkim.org.tr/files/Online_Basvurular_Hakinda_Duyuru.pdf

201 Bkz. 7201 sayılı Tebligat Kanunu m.7/a (Ek : 11/1/2011-6099/2 m.) (Değişik:28/2/2018-7101/48 m.).

202 Mehmet Köksal, *Açıklamalı – İçtihatlı Tebligat Kanunu ve İlgili Mevzuat* (1. Baskı, Legal 2018) 66; farklı tanımlar için bkz. Murat Atalı, İbrahim Ermenek ve S. Hilal Üçüncü, *Tebligat Hukuku* (4. Baskı, Seçkin 2021) 56; Hakan Albayrak, *Tebligat Hukuku* (1. Baskı, Seçkin 2021) 48; benzer tanımlar için bkz. Levent Börü, 'Elektronik Tebligat', 2020, 10 (1) Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 183, 186; Hakan Albayrak, 'Mukayeseli Hukuk ve Yargı Kararları Işığında Elektronik Tebligatın Yapılmış Sayıldığı Tarih' 2021, 29 (3) SÜHFD, 2415, 2418.

203 Mustafa Gülen ve Uğur Ömürgülenşen, 'Türkiyede e-İmza Alanındaki Hukuki Düzenlemeler ve Bazı Kamu Kurumlarındaki e-İmza Uygulamaları', 2011, 1, Sosyo Ekonomi 197, 208-209.

204 Elektronik İmza Kanunu m.3/1-b'de elektronik imza "Başka bir elektronik veriye eklenen veya elektronik veriyle mantıksal bağlantısı bulunan ve kimlik doğrulama amacıyla kullanılan elektronik veri" şeklinde tanımlanmıştır.

205 RG 23.1.2004 – 25355; bkz. ayrıca güvenli elektronik imzaya atıf yapan TBK m.15 ve HMK m.205.

206 Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, Kanun Numarası: 7251, Kabul Tarihi: 22.07.2020 RG 28.07.2020/31199.

207 <https://uyap.gov.tr/Genel-Bilgi> (Erişim Tarihi 16.12.2022); https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/ip_08_1579/IP_08_1579_EN.pdf (Erişim Tarihi 16.12.2022); <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-efficiency-and-quality-of-justice-cepej-stud/1680786b57> (Erişim Tarihi 18.12.2022); UYAP hakkında değerlendirmeler için bkz. Ahmet Efe, 'Yargısal ve Hukuki Süreçlerde Yapay Zeka Kullanan Araçlar Üzerine Bir Araştırma' 2022 5 (1) Bilgi Yönetimi Dergisi 92, 113.

UYAP ve e-devlet ile ilgili vurgulanması gereken önemli bir nokta ise birçok mevzuatta UYAP sistemine gönderme yapılmış olmasına rağmen²⁰⁸, UYAP'ı düzenleyen müstakil bir mevzuatın olmamasıdır. Kanımızca UYAP'ın işleyişini ve diğer usul ve esasları düzenleyen ve bir kanunun yapılması, UYAP'ın kullanımının çerçevesinin belirlenmesi ve e-devlet sistemi ile de entegrasyonun sağlanması yararlı olacaktır. Hem yerel ihtiyaçlar hem de uluslararası UYAP benzeri sistemlerdeki ve teknolojiadaki gelişmeler dikkate alınarak UYAP'ın geliştirilmeye devam edildiği de ifade edilmelidir²⁰⁹. Öte yandan, UYAP'ın dilekçeler aşamasında giderlerin ödenmesi, dosyaya dilekçe ve belge sunumu, duruşmaların takibi gibi işlemlerde yoğun olarak kullanıldığı görüldüğü de kanımızca yargılamaya ilişkin tamamlanması gereken usuli safhaların UYAP aracılığıyla tamamlanarak davanın doğrudan tahkikata hazırlanması gibi imkânların da UYAP'a eklenmesi bu gelişim aşamasında yer alması gereken amaçlardan birisi olmalıdır.

Bilindiği üzere 2011 yılında yürürlüğe giren Hukuk Muhakemeleri Kanunu m. 149'da elektronik duruşma düzenlenmiş ancak pandeminin de etkisiyle 2020'de 7251 sayılı Kanun m. 17 ile hükümde kapsamlı bir değişiklik yapılarak ilgili yönetmelik çıkarılıncaya kadar yaygın olarak uygulanmamıştı. 2020-2022 arasındaki istatistiki verilere bakıldığında ise e-duruşmanın yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. 2020 yılında yapılan değişiklikten sonra, 2022 yılı Adalet Bakanlığı verilerine göre 2022 yılı Ocak ve Kasım ayları arasında toplam 413.053 e-duruşma yapılmıştır. 2021 Eylül'de 915 hukuk mahkemesinde e-duruşma uygulanıyorken 2022 Haziran ayı verilerine göre 2475 hukuk mahkemesinde e-duruşma yapılmıştır²¹⁰. Avrupa Komisyonu'nun e-adalet istatistiklerine bakıldığında da özellikle pandemi dönemi ve sonrasında yazılılık ve e-duruşmaların arttığı görülmektedir²¹¹.

Hukuk yargılamasında benimsenen e-duruşma sisteminde fiziki mahkeme salonunda görülmekte olan bir duruşmaya yargılamaya katılan kişilerden bazılarının uzaktan katılması mümkün kılınmıştır. Hukuk Muhakemelerinde Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşma İcrası Hakkında Yönetmelik²¹²e göre duruşmaya elektronik ortamda katılmak isteyen avukat bürosundan katılma imkânına sahipken e-duruşma talep eden veya e-duruşma sistemi yoluyla isticvap olunacak ya da yemin edecek taraf ile mahkemece e-duruşma sistemi yoluyla dinlenilmesine karar verilen tanık, bilirkişi, uzman ve diğer ilgililer buldukları yerdeki adliye veya ceza infaz kurumlarında bu amaca tahsis edilen yerden duruşmaya katılabilir²¹³. Yine Yönetmeliğe göre burada kimlik tespiti de o birimdeki görevlilerce yapılır (m. 12). Söz konusu düzenlemenin gerçek anlamda bir çevrimiçi duruşma olmaktan ziyade belli kişilerin duruşma salonuna çevrimiçi olarak katılmalarına izin verdiği görülmektedir. Yargılamaya katılan herkesin uzaktan çevrimiçi olarak bir sisteme

208 Örneğin Ceza Muhakemesi Kanunu m. 38/I, Çek Kanunu m.5/VIII, Hâkimler ve Savcılar Kanunu .28/V, HMK m. 445/I-V.

209 Kıyak (n 79) 91.

210 <https://edurusmabilgi.adalet.gov.tr> (Erişim Tarihi 21/12/2022).

211 https://e-justice.europa.eu/content_impact_of_covid19_on_the_justice_field-37147-en.do#tocHeader2 (erişim:06/01/2023).

212 Hukuk Muhakemelerinde Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla Duruşma İcrası Hakkında Yönetmelik, RG 30.06.2021/31527.

213 ibid m. 11.

bağlandıkları bir çevrimiçi duruşmanın icrası bizim hukukumuzda henüz kabul edilmemiştir²¹⁴. Kanımızca adliyelerde yeterli sayıda odanın elektronik duruşma için tahsis edilmesi, aynı gün farklı yerlerde duruşmaları olan avukatların işini kolaylaştıracak ve elektronik duruşmanın ciddi bir şekilde yapılmasına imkân tanıyacaktır. Bununla birlikte il ve gerekli görülen ilçe merkezlerinde belirli sayıda elektronik duruşma merkezinin kurulması, internet erişimi olmayan kişilerin de elektronik duruşmaya katılmasını kolaylaştırabilecektir.

B. TÜRK HUKUKU BAKIMINDAN BAZI ÖNERİLER

Bu bölümde orta ve uzun vadede yapılabileceklere ilişkin tartışılacak bazı öneriler sunulacaktır. Önerilerimiz, yargılamaya ilişkin bazı temel kuralların değiştirilmesini içermekle birlikte özellikle hala geliştirilmekte olan UYAP üzerinde yapılabilecek değişikliklere ilişkindir. Bu önerilerimizin gerçekleşmesi için zaman ve maddi güç yanında ihtiyaç duyulan şey, sistemi kuracak olan uzmanlarla hukukçuların birlikte çalışmalarıdır.

1. Dava veya çekişmesiz yargı işinin görüleceği görevli mahkeme, tarafça dava dilekçesinin içeriğine dahil olan dava sebebi vakıalar ve dava konusu talep sonucu sisteme yüklendiği zaman, hem UYAP'a işlenen dava türü sayısının arttırılması hem de yapay zekanın yardımı ile vakıa ve talep sonucunun²¹⁵ işlenmesi ya da en azından bazı anahtar kelimelerin seçilmesi yoluyla sistem tarafından belirlenebilir. Burada öncelikle dilekçedeki bazı temel bilgilerin yanında aslında dilekçede yer alan vakıaların da doğrudan UYAP üzerine ilgili sayfaya işleneceği bir sistem kurulmakla işe başlanabilir²¹⁶. Zira dijital dönüşümün en gözle görülür sonuçlarından birisi, işlemlerin kağıt üzerinden yapılmasının terkedilerek dijital ortama geçilmesidir²¹⁷.

214 Konunun kapsamı dolayısı ile e-duruşma meselesi detaylı bir şekilde değerlendirilmemiştir. Konuya ilişkin ayrıntılı birkaç çalışma ise şu şekildedir: Selçuk Öztekin, 'Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Aleniyet İlkesine İlişkin 28 İnci Maddesi ile Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla veya Başka Yerde Duruşma İcrasına İlişkin 149uncu Maddesinde 7251 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Hakkında Bazı Düşünceler' 2021, 1 (66) Adalet Dergisi, 641, 665; Serdar Kale, 'Ses ve Görüntünün Nakledilmesi Yoluyla Duruşmanın İcrası (HMK md. 149)', 2013, 25 Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, 141,153; Seda Aydın Gayretli, 'Medeni Yargılama Hukukunda Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmaya Katılma', 2017, 19 (Özel Sayı) D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref Ertaşa Armağan, 2101.2126; Banu Ulsan, 'Medeni Yargılama Hukukunda Tanığın E-Duruşma İle Dinlenilmesi ve Kişisel Verilerin Korunması: Alman Hukukuyla Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme' 2022, 163, TBB Dergisi, 155-189. Ayrıca yargılama sürecini gerçek ortamdan sanal ortama taşımaya yönelik değerlendirmeler ve hukuki dinlenme hakkının sağlanması bakımından e-duruşmada tüm usuli işlemlerin eksiksiz yapılabilmesini sağlayacak bir teknik altyapının ve arayüzün gerekliliği hakkında bkz. Emre Kıyak, 'Duruşmada Etkinlik Kazanan Yargılama İlkeleri ile Usuli Müktesep Hak Işığında Türk Hukuk Yargılamasında Eşzamanlı Ses ve Görüntü Aktarımıyla Duruşma Yapılmasının Olması Gereken Sınırları' 2021, 16 (205) Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1453, 1484.1502.

215 Doktrinde haklı olarak günümüz teknoloji ile bir yazılımın talep sonucunun açık olup olmadığını anlama konusunda kusursuz çalışmayacağı da belirtilmiştir. Dişel (n 93) 267.

216 Benzer şekilde Dişel (n 93) 265; Geliştirilecek sistemin, veri havuzu çok yüksek bir kapasiteye ve bir çok ifadeyi isabetli bir şekilde anlamlandırma kapasitesine sahip olacak derinleştirilmiş yapay sinir ağı algoritmalarını kullanması halinde hâkime ihtiyaç duyacağı bilgileri sunmuş olacağına ilişkin bkz. Kıyak (n 79) 101. Ayrıca Mıdık da, isabetli olarak duruşma aşamasına kadar olan yargılama sürecinin UYAP üzerinden yürütülebileceğini ifade etmektedir, Barış Mıdık, 'Teknolojik Gelişmeler Işığında Hukuk Yargılamasını Yeniden Düşünmek: Otomasyondan Köklü Dönüşüme' 2022, 25-26, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63, 75.

217 Contini (n 179) 6.

Elbette UYAP yapay zeka temelli olarak güncellenirken gerektiğinde insan müdahalesine de ihtiyaç duyulması kaçınılmazdır²¹⁸. Özellikle sistemin sonraki aşamalara geçmeye izin vermediği haller için sistemin vereceği karara karşı bir acele itiraz imkânının getirilmesi düşünülebilir. Örneğin, her ne kadar dava türleri kapsamlı bir şekilde belirlenmiş ve kişinin dilekçesinde o dava türlerine uygun anahtar kelimeler bulunuyor olsa da, tarafın bilgileri eksik ya da belirsiz olarak sunması halinde uyuşmazlığın hangi mahkemenin görev alanına girdiği her zaman doğru tespit edilemeyebilir²¹⁹. UYAP'ın hâkim yerine bu işlemi yapması ve yetersiz veri sebebiyle görevli mahkemeyi yanlış belirlemesi halinde ilgili mahkemenin itiraz üzerine görevsizlik/görev itirazının reddi kararı verebileceği ve bu karara karşı da ilgililerce/taflarca kesin olarak karar vermek üzere istinaf yoluna başvurulabileceği bir sistem kurgulanabilir. Bu tür veriler de sisteme işleneceği için benzer durumların tekrar yaşanmasının önüne geçilebilir. Bunun için kanun hatta Anayasa değişikliğine ihtiyaç olduğu ise açıktır.

2. a- Varlığı ya da yokluğu nispeten daha kolay, örneğin, basit bir hesaplama işlemi ile tespit edilebilecek harç eksikliği ve dava şartlarının tespiti ve bu dava şartı eksikliği sebebi ile davanın açılmayacağı uyarısını sistemin vermesi mümkün olmalıdır. Hesap konusu olan usulî mesele deyince akla harcın yanında dava şartı olan gider avansı gelmektedir. Doktrinde ise gider avansının yatırılıp yatırılmadığının tespitinde mahkemenin incelenmesinin gerekli olduğu ifade edilirken UYAP sistemi nedeniyle bu konuda hâkimin karar verme yetkisinin fiilen kanuna aykırı olarak UYAP yazılımcılarının takdirine bırakılması eleştirilmiştir²²⁰. Kanımızca gerekli kanuni değişiklikler yapıldıktan sonra bu tür usuli kontrollerin hâkimlerden alınması hâkimlerin davanın esasına yoğunlaşmasını da sağlayacaktır.

c- Doktrinde de bizim katıldığımız görüşe göre, UYAP'ta kayıtlı verilerden, taraf bilgilerini kullanarak her iki tarafa ait daha önce aynı veya başka mahkemede açılmış ve görülmekte olan ya da kesin hükme bağlanmış davaların tespit edilmesi ve bu sayede hâkimin, derdestlik ve kesin hüküm dava şartlarının sağlanıp sağlanmadığını tespit etmesinin mümkün olacağı ifade edilmiştir²²¹.

d- Yine örneğin, dava şartı arabuluculuğa tabi davalarda uzlaşamadığına dair belgenin ya da tasarrufun iptali davasında aciz vesikasının yokluğunun sistem tarafından tespiti mümkün kılınabilir. Elbette burada özellikle uyuşmazlığın dava şartı arabuluculuğa tabi olup olmadığının ayırımını sistemin nasıl yapacağı sorusu gündeme gelecektir. İlk önerimizde belirttiğimiz üzere arabuluculuğa tabi davaların sisteme liste halinde yüklenmesi ve dava dilekçesinin sisteme

218 Kıyak (n 79) 93.

219 Örneğin bir boşanma davasında "terk" kelimesinin geçmesi halinde dosyada terk anlamında ifade ve açıklamalar olsa da durumun teknik anlamda terk sebebiyle boşanmanın şartlarını taşıyıp taşımadığını yine hâkim değerlendirmelidir, ibid 101.

220 Akkaya (n 10) 299.

221 Kıyak (n 79) 102; Doktrinde senetle ispat sınırının aşılp aşılmadığı, ispat yükünün kime ait olduğu gibi hususların da yapay zekaya bırakılabileceği yerinde olarak ifade edilmiştir, Kıyak (n 79) 107. İlk etapta usuli eksikliklerin tespiti ve tamamlanması için kullanılabilceğini düşündüğümüz yapay zekanın insan hâkimin tecrübe ve yorumuna ihtiyaç duyulan ispat yükünün kimde olduğunun ya da kesin delille ispat kuralının uygulanıp uygulanmayacağıının ve bunun istisnalarından birinin olup olmadığının tespitinde yakın gelecekte kullanılamayacağını düşünüyoruz.

işlenmesi halinde vakıfalar ve talep sonucundan çıkarım yapabilen bir yapay zeka sayesinde bu tespit yapılabilir²²². Dava şartı arabuluculuğa tabi davalar bakımından, eğer arabuluculuk safhası tüketilmişse, tarafların uzlaşmadığına ilişkin belgenin UYAP'a yüklenmesi tarafa/vekile bırakılmayıp belgenin UYAP ile entegre biçimde oluşturulacak bir sisteme ilgili arabulucu tarafından yüklenmesi ile süreç hızlandırılabilir.

3. Doktrinde katıldığımız görüşe göre tarafların ve ilgililerin dava ve çekişmesiz yargı işinden haberdar olmasını sağlamak üzere UYAP üzerinden dava açıldığında davalı hemen mevcut iletişim bilgileri ile (telefon, email, PTT vasıtası ile) davadan haberdar edilebilir ve davalı cevabını sistem üzerinden verebilir. Burada hâkim henüz sürece dahil olmadan dosyanın yargılamaya hazırlanması söz konusu olacaktır²²³. Doktrinde tensip zaptının da belli bir aşamadan sonra sistem tarafından oluşturulabileceği ifade edilmiştir²²⁴.
4. Doktrinde, yapay zekanın yargı sürecinde kullanılabilmesi alanlara örnek olarak davaların birleştirilmesi, ayrılması, ön sorun, bekletici sorun gibi konular da verilmiştir²²⁵. Kanımızca, sadece hâkimin önündeki dava ile bağlantısı olan ve birleştirme ya da bekletici mesele yapma kararına konu olabilecek derdest dava ve işlerin tespiti noktasında sadece şekli anlamda kesinleşmiş kararlardaki değil derdest dosyalardaki verilere de ulaşabilen ve bunları analiz edebilen yapay zeka ve büyük veriye ihtiyaç söz konusudur. Tahkikat aşamasında sayısal hesaplamalar gibi teknik konularda yapay zekanın kullanılabilmesi düşünülse de²²⁶ hakimın takdir yetkisine ihtiyaç olan bazı hallerde, örneğin senetle ispat kuralının HMK m.203'te yer alan istisnalarından birinin olup olmadığı ya da yargı içtihatları ile yaratılmış olan "hayatın olağan akışına aykırılık"²²⁷ halinin istisna olarak ya da

222 Benzer şekilde Dişel (n 93) 269; iş yargılaması ile başlayan daha sonra ticari alacak davaları ve tüketici davaları ile devam eden "dava şartı arabuluculuk" düzenlemelerinin kapsamı 7445 sayılı İcra ve İflas Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (RG 5.4.2023-32154) m.37 ile genişletilmiş ve sulh hukuk mahkemelerinin görev alanına giren önemli davalar bakımından da arabulucuya başvuru dava şartı haline getirilmiştir.

223 Dişel (n 93) 263-264.

224 ibid 268.

225 Dişel (n 93) 270; Kıyak (n 79) 103-104.

226 Dişel (n 93) 270.

227 Örneğin, "... somut olayda, davacının belgede belirtilen miktarda parayı borç olarak verecek malî gücünün bulunmadığı, davalıların miras bırakanının da bu miktarda borç almasını gerektirecek herhangi bir durumunun mevcut olmadığı da savunulmuş ve buna ilişkin deliller toplanmıştır. İşçi emekli eşi olduğu dosya kapsamından anlaşılan davacının, herhangi bir işinin, gelirinin ve malvarlığının bulunduğu kanıtlanamamıştır. Davalıların miras bırakanının ise, 1982 yılından itibaren oto tamirhanesi işlettiği, gayrimenkullerinin ve özel otomobilinin bulunduğu, kira geliri elde ettiği, buna ilişkin resmi yazı cevaplarıyla sabittir. Bu durumda, davacının davalıların miras bırakanına 1.08.1997 tarihinde 10 milyar TL borç para vermesi hayatın olağan akışına da uygun düşmemektedir. Yukarıdaki açıklamalar ve somut olayın değerlendirilmesi özellikleri gözletildiğinde, davalıların savunmasının tanıkla kanıtlanması usulen mümkündür"; Yargıtay HGK E 2002/13-177 K 2002/206, 20.03.2002; "Somut olayda, davacı/borçlu, emre yazılı 42.000 TL bedelli bonoda yer alan imzasını inkâr etmiş değildir. Senet sebepten mücerret olmakla, davacının ileri sürdüğü iddiaların varlığını yazılı delille ispat yükü altında olduğunun kabulü gereklidir. Hukuk Genel Kurulu'ndaki görüşmeler esnasında bir kısım üyelerce, davacı iddiasının "hile" unsuruna dayandığı, bononun kendisine hile ile imzalandığını ileri sürmesi nedeniyle bu hile olgusunu tanıkla ispatlamasının mümkün olduğu, ancak dinlenen davacı tanıklarının beyanlarıyla "hile" iddiası kanıtlanmadığından ispat edilemeyen davanın bu değişik gerekçeyle bozulmasının gerektiği ileri sürülmüştür. Bazı üyeler tarafından ise, hayatın olağan akışına uygun düşmeyen davalı savunmalarına itibar edilemeyeceği, somut olayın gelişim evreleri nazara alındığında ispat külfetinin terse döndüğü, davalının davacıya 20 yıl önce borç para verdiğini ispatlamasının gerektiği, oysa ileri sürülen davalı iddialarının tarafların dosyaya yansıyan durumları ile hayatın olağan akışına uygun olmadığı, bu nedenle yerel mahkeme direnme kararının onanmasının gerektiğini belirtmişler ise de,

ispat yükünün yer değiştirmesine sebep bir unsur olarak uygulanıp uygulanmayacağı bakımından, yapay zekanın kullanılmayacağını düşünüyoruz.

5. Yapay zekanın yargılama hukukunda kullanılması ve UYAP'ın geliştirilmesi ile paralel bir şekilde hatta bunun öncesinde yapılması gereken şey ise HMK'nın bu gelişmelere hazır hale getirilmesidir. Yukarıdaki önerilerimize ek olarak özellikle küçük uyuşmazlık (small claim) olarak adlandırılan bazı çok karmaşık olmayan ve/veya küçük meblağlı uyuşmazlıklar bakımından ortak bir yargılama ya da uyuşmazlık çözüm sisteminin kurulması ihtiyaç dahilindedir. Belli değerler altındaki uyuşmazlıkların basit yargılama usulüne tabi kılınması dahi amaçlanan etkinliği sağlamaktan uzaktır. Bu nedenle belli değerler altındaki uyuşmazlıklar için kendine özgü bir prosedürün getirilmesi daha etkili olacaktır²²⁸.
6. Kanımızca, kira, kat mülkiyeti, elektronik ticaret, komşuluk hukuku uyuşmazlıkları ve bazı basit çekişmesiz yargı işleri (örneğin kişisel durum sicilindeki kayıtların değiştirilmesi, mirasçılık belgesi verilmesi), belli bir miktarın altındaki trafik kazalarından kaynaklı malvarlığı zararlarına ilişkin uyuşmazlıklar için yargılamanın tamamen çevrimiçi başlayıp yürütüleceği, gerekli görülen hallerde fiziki duruşmanın yapılmasına karar verilebileceği bir çevrimiçi mahkemenin kurulması faydalı olacaktır. Böyle bir mahkeme kurulurken uyuşmazlık türü ve değerine ilişkin bir sınıflandırma yapılabilir. Ancak bu sınıflandırmaya göre belirlenen uyuşmazlıkların tamamı bakımından tek bir sistemin uygulanması önemlidir. Bu sistemde yer alacak uyuşmazlıkların belirlenmesi yönünden uyuşmazlıkların çeşitli açılardan ayrıntılı şekilde kategorize edilmesine yönelik çalışmalar önem arz etmektedir.

Belirtilen usul oluşturulurken zaten pek çok uyuşmazlık bakımından zorunlu olarak öngörülen arabuluculuk bir ilk aşama olarak öngörülebilir. Sonrasında ise mahkeme²²⁹ ya da tahkim yolu seçilebilir²³⁰.

Hangi yol seçilirse seçilsin yapılmasını önerdiğimiz şey prosedürün başında özellikle usuli eksiklikler bakımından taraflara yol gösteren rehberlerin, sistem üzerine saklanmış yönlendirmelerin ya da yardımcı gerçek kişilerin (case manager) olabilmesidir. Bir adım öteye gittiğimizde takip eden adım olarak mahkeme yolu seçilirse de hâkime sadece usuli eksiklikler bakımından değil yargılamada vakıa ve delillerin toplanması, duruşmaların icrası, taraflarla iletişim kurulması bakımından da alan bırakılmalı hâkimin davayı aydınlatma ödevinin en etkin şekilde kullanımına hatta genişletilmiş haline izin verilmelidir²³¹.

çoğunluk tarafından bu görüşler yukarıda açıklanan kambiyo hukuku ilkeleri nazara alınarak kabul edilmemiştir. O hâlde, davacı tarafından imzalanan bononun bedelsizlik iddiasının yazılı delille ispat edilmesi zorunlu olduğundan, Hukuk Genel Kurulu çoğunluğu tarafından benimsenen Özel Daire bozma kararına uyulmak gerekirken, önceki kararda direnilmesi usul ve yasaya aykırıdır. Bu nedenle direnme kararı bozulmalıdır." Yargıtay HGK E 2013/19-1155 K 2014/660, 14.05.2014, www.legalbank.net (Erişim Tarihi: 13/05/2023).

228 Yıldırım ve Gül (n 25) 1341; Mıdık (n 10) 24-25.

229 Bu basitleştirilmiş yöntem için sulh hukuk mahkemesinin görevli kılınması yönünde bkz. Yıldırım ve Gül (n 25) 1350.

230 Doktrinde, uygulamadaki örneklerden de yola çıkılarak çevrimiçi mahkemenin iradi olması gerektiği belirtilmiştir, Menashe (n 57) 926.

231 Aynı yönde Yıldırım ve Gül (n 25) 1349; Varol Karaaslan, *Medenî Usul Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi*,

7. Oluşturulacak sistemde kanun yolu ayrıca ve özel olarak düzenlenmelidir. Eğer nihai çözüm hakemlere bırakılırsa iptal davası düşünülebilir ya da sistemde nihai kararı mahkeme verirse istinaf kanun yolu, karşılaştırmalı hukuk örneklerinde olduğu gibi, izne tabi kılınabilir.²³²
8. Doktrinde, uygulamadaki örneklerden de yola çıkılarak çevrimiçi mahkemenin iradi olması gerektiği belirtilmişse de²³³ kanımızca böyle bir ayırım yapılması ihtiyaç dahilinde değildir. Tüketici, kiracı, işçi gibi zayıf konumda addedilen grupların korunması için ayrıca maddi hukuk kuralları mevcuttur. Tarafların avukat ya da avukat dışında kişiler tarafından (örneğin, TBK m. 214) temsilinin kısıtlanması ya da izne tabi tutulması da zayıf konumda olan kişiler dikkate alınarak ayrıca düzenlenmelidir.
9. Karşılaştırmalı hukuk örneklerinde olduğu gibi başvuru UYAP üzerinden kurulacak sisteme çevrimiçi olarak yapılabilir. Sisteme girişte kişiye özel hesap açılması sağlanabilir. Hesap açan ve sistemde işlem yapan kişinin kimliğinin tespiti bakımından e-devlet şifresi kullanılabilir. Bunun yanı sıra parmak izi ya da yüz tanıma sistemi ile sisteme giriş yapılması ve sistemde ilerlenmesi de sağlanabilir. Kimlik tespiti için, yapılan her işlemde kişiye ait e-mail ya da telefon numarasına tek kullanımlık mesaj gönderilmesi mümkün kılınabilir.
10. HMK m. 149'daki "Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla veya Başka Yerde Duruşma İcrası" hükmüne göre hali hazırda taraflardan birinin talebi üzerine talep eden tarafın veya vekilinin, aynı anda ses ve görüntü nakledilmesi yoluyla buldukları yerden duruşmaya katılmalarına ve usul işlemleri yapabilmelerine imkân tanınmıştır. Burada fiziken yürütülen bir duruşmaya maddede sayılan kişilerin internet aracılığıyla uzaktan katılımı sağlanmaktadır. Önceki maddelerde önerdiğimiz küçük uyuşmazlıkların çözümü için özel bir uyuşmazlık çözüm sistemi kurulması durumunda ise, duruşma yapılması istisnai olmalı ve duruşma yapılmasına karar verilirse her iki tarafın ve vekillerinin, müdahilin, tanığın ve hakemin ya da hâkimin de fiziken bir arada olmadan duruşmanın icra edilmesi mümkün kılınmalıdır. Bu noktada pandemi döneminde sıkça kullanılan çevrimiçi toplantı programları kullanılabileceği gibi UYAP üzerinden benzer bir toplantı ve kaynak paylaşım programı da kurulabilir²³⁴.

KAYNAKÇA

- Abanoz B, 'Hukuki Bilgiye Dijital Erişim' 2020, 26 (1) Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 190.
- Akkan M, 'Medeni Usûl Hukukunda Etkin Hukuki Koruma', 2007, 1, 58.
- Akkaya T, 'Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri' *Dijital Çağda Medeni Yargı* (Adalet 2022).
- Aktaş A, 'Kadınların Adalete Erişimi: Bir Adalete Erişim Meselesi olarak Adli Yardım', (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi 2022).

(2. Baskı, Adalet 2019) 160.

232 Aynı yönde Yıldırım ve Gül (n 25) 1349; Almanya örneği için bkz. Yıldırım ve Gül (n 25) 1343; İngiltere örneği için bkz. İç I - B - 2 - c.

233 Menashe (n 57) 926.

234 Çin Halk Cumhuriyeti'nin 30/10/2022 tarihinde ilk kez duruşmada metaverse kullandığına ilişkin bkz. <https://en.pingwest.com/w/10840> (Erişim Tarihi: 26/03/2023).

- Aktepe Artık S, 'İstinaf Kanun Yolunda Kamu Düzeni Kavramı,' 2018, 134, TBB Dergisi 258.
- Alangoya Y, *Medenî Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler*, (1. baskı Fakülteler 1979).
- Albayrak H, *Tebliğat Hukuku* (1. Baskı, Seçkin 2021).
- Albayrak H, 'Mukayeseli Hukuk ve Yargı Kararları Işığında Elektronik Tebliğatın Yapılmış Sayıldığı Tarih' 2021, 29 (3) SÜHFD, 2415.
- Angwin J, Larson J, Mattu S and Laurin Kirchner, 'Machine Bias' 2016, https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing#disqus_thread.
- Arslan ve diğerleri *Medenî Usul Hukuku*, (8. Baskı Yetkin 2022)
- Arslan A.Z, *Medeni Usul Hukukunda Delillerin Toplanması ve Doğrudanlık İlkesi*, (Adalet 2012).
- Arslan A.Z, 'Doğrudanlık İlkesi', 2014, 4 (2) SDÜHFD, 133.
- Aslan A. Ç, 'Dijital Çağda Avukatlık' iç Muhammet Özekes (ed), *Dijital Çağda Medeni Yargı* (Adalet 2022) 383.
- Atalı M, Ermenek İ ve Üçüncü S. H, *Tebliğat Hukuku* (4. Baskı, Seçkin 2021).
- Aydemir D ve Kaya S, 'Çevrimiçi (Online) Tahkime İlişkin Güncel Meseleler ve Küresel Salgın Döneminde Tahkim' 2022, 11 (1) Uluslararası Ticaret Ve Tahkim Hukuku Dergisi, 1.
- Ayvaz S.T, 'Medenî Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu' 1999, Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı, TBB Yayınları, 759.
- Bilgin H, 'Yapay Zekânın Mahkeme Kararlarında Kullanımına Uluslararası Bir Bakış Ve Robot Hâkimler Hakkında Düşünceler', 2022, 13 (2) İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 405.
- Bostrom N and Yudkowsky E, 'The Ethics of Artificial Intelligence' in William Ramsey and Keith Frankish (eds), *Draft for Cambridge Handbook of Artificial Intelligence* (Cambridge 2011).
- Börü L, 'Elektronik Tebliğat', 2020, 10 (1) Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 183.
- Budak A.C, 'Alangoya'ya Göre Yargılamanın Amacı ve Hâkimin Gerçeği Aramaktan Vazgeçmesi' 2019 6 (2), İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 33.
- Budak A.C ve Karaaslan V, *Medeni Usul Hukuku* (5. Baskı, Filiz 2021).
- Budhwar P, Malik A, De Silva T and Thevisuthan P, 'artificial intelligence – challenges and opportunities for international HRM: review and research agenda' 2022, 33 (6) The International Journal Of Human Resource Management, 1064.
- Canatan B, 'Med-Arb Yönteminin Getirdiği Olumsuzluklar ve Gizlilik Sorununa Yönelik Bazı Med-Arb Modelleri' 2023, 9 (1) AndHD, 81.
- Chatziathanasiou K, 'Beware the Lure of Narratives: "Hungry Judges" Should Not Motivate the Use of "Artificial Intelligence" in Law 2022, 23 (4) German Law Journal, 452.
- Christian G, 'Predictive Coding: Adopting and Adapting Artificial Intelligence in Civil Litigation, 2019, 97 (3) La Revue Du Barreau Canadien, 486.
- Contini F, 'Artificial Intelligence and the Transformation of Humans, Law and Technology Interactions in Judicial Proceedings' 2020, 2 (1) Law, Technology And Humans, 4.
- Çamkerten A.S, 'Hukuk Analitiği', 2023, 6 (1) NEÜHFD 234.
- Çetindağ F, *Türk Anayasal Sisteminde Temel Hak Ve Özgürlüklerin Sınırlanması Bağlamında Kamu Düzeni*, (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi 2004).
- Çiftçi P, 'Medenî Yargılama Hukuku Açısından Hak Arama Özgürlüğünün (Anayasa m.36) Sınırlandırılması Sorunu', 2016, 12 (34) 361.

- Danzinger S, Levav J and Avnaim-Pesso L, 'Extraneous Factors in Judicial Decisions' 2011, 108 (17), Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America, <https://www.pnas.org/doi/pdf/10.1073/pnas.101.803.3108>, 6889.
- Dijkstra J, 'Legal Knowledge-based Systems: The Blind Leading Sheep?' 2001, 15 (2), International Review of Computers&Technology, 119.
- Dişel B, 'Medeni Yargıda Yapay Zeka Ve Yenilikçi Yöntemlerle Uygulamalar' iç Muhammet Özkes (ed), *Dijital Çağda Medeni Yargı* (Adalet 2022) 245.
- Dreyfus H and Dreyfus S, 'Why Computers May Never Think Like People', in Readings In The Philosophy Of Technology (David M. Kaplan 2009) 375, naklen Zoe Niesel.
- Dülger M.V, 'Günümüz Yapay Zeka Teknolojisi ve 'Robot Yargıç/Avukat' Gerçeği: Mesleğimiz Elimizden Gidiyor Mu?', 2018, 5, HPlus Dergisi, <https://www.researchgate.net/publication/322789785>, 4.
- Dymitruk M, 'Artificial Intelligence as a Tool to Improve the Administration of Justice?' 2019, 8 (2), ACTA Univ. Sapientiae, Legal Studies, 179.
- Dymitruk M, 'Right To A Fair Trial In Automated Civil Proceedings', 2019, 13 (1), Masark University Journal Of Law And Technology, 27.
- Efe A, 'Yargısal ve Hukuki Süreçlerde Yapay Zekâ Kullanan Araçlar Üzerine Bir Araştırma' 2022 5 (1) Bilgi Yönetimi Dergisi 92.
- Erdoğan G, 'Yapay Zekâ Ve Hukukuna Genel Bir Bakış' 2021, 66, Adalet Dergisi, 117.
- Erdönmez G, 'Medeni Usul Hukukuna İlişkin Genel Bilgiler' iç Hakan Pekcanitez, Muhammet Özkes, Mine Akkan ve Hülya Taş Korkmaz (edr.) *Medeni Usul Hukuku, C. I* (15. baskı, Onikilevha 2017).
- European Bank, From Digitisation to Digital Transformation: A Case for Online Courts in Commercial Disputes, 2020 Draft Discussion Paper.
- Gayretli A.S, 'Medeni Yargılama Hukukunda Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşmaya Katılma', 2017, 19 (Özel Sayı) D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Şeref Ertaşa Armağan, 2101.
- Giuffrida I, Lederer F and Vermerys N, 'A Legal Perspective On The Trials And Tribulations Of AI: How Artificial Intelligence, The Internet Of Things, Smart Contracts And Other Technologies Will Affect The Law' 2018, 68 (3) Case Western Reserve Law Review, 746.
- Goudge A, 'Administrative Law Artificial Intelligence And Procedural Rights' 2021, 42 Windsor Review of Legal and Social Issues, 17.
- Gülen M ve Ömürgülenşen U, 'Türkiye'de e-İmza Alanındaki Hukuki Düzenlemeler ve Bazı Kamu Kurumlarındaki e-İmza Uygulamaları', 2011, 1, Sosyo Ekonomi 197.
- Hanağası, *Medeni Yargılama Hukukunda Silahların Eşitliği İlkesi* (1. baskı Yetkin 2016).
- Hasırcı H, 'Medeni Usul Hukukunda Yapay Zeka' iç Erdem Büyüksağış (ed) *Hukuk Perspektifinden Yapay Zeka*, (Onikilevha 2022), 399.
- Ignacio O.G, 'Online Courts: Bridging the Gap Between Access and Justice' <https://student-journals.ucl.ac.uk/laj/article/1214/galley/1179/view/>, 24.
- Kale S, 'Ses ve Görüntünün Nakledilmesi Yoluyla Duruşmanın İcrası (HMK md. 149)', 2013, 25 Medeni Usul ve İcra İflas Hukuku Dergisi, s. 141.
- Karaaslan V, *Medeni Usul Hukukunda Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi*, (2. Baskı, Adalet 2019).
- Karaosmanoğlu G.V, 'Ses ve Görüntü Nakli Yoluyla Duruşma Yapılmasına İlişkin Olarak 7251 Sayılı Kanun'la Yapılan Değişikliklerin Doğrudanlık İlkesi Kapsamında Değerlendirilmesi' 2022, 8 (1) 71.
- Katsh E and Rabinovich-Einy O, *Digital Justice, Technology and The Internet of Disputes* (Oxford University Press 2017).

- Kaya S, 'Access To Justice For Consumers In Turkey: The Need For Enhancing Consumer Dispute Resolution Through Online Dispute Resolution' 2022, XXVI (1) Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 225.
- Kıyak E, 'Büyük Veri ve Yapay Zeka Teknolojileri İle Adım Adım Zeki UYAP (Ulusal Yargı Ağı Projesi) Ekosistemine Doğru' 2020, 22 (1) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 79.
- Kıyak E, 'Duruşmada Etkinlik Kazanan Yargılama İlkeleri ile Usuli Müktesep Hak Işığında Türk Hukuk Yargılamasında Eşzamanlı Ses ve Görüntü Aktarımıyla Duruşma Yapılmasının Olması Gereken Sınırları' 2021, 16 (205) Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1453.
- Konstantin C, 'Beware the Lure of Narratives: "Hungry Judges" Should Not Motivate the Use of "Artificial Intelligence" in Law 2022, 23 (4) German Law Journal, 452-464.
- Köksal M, *Açıklamalı – İçtihatlı Tebligat Kanunu ve İlgili Mevzuat* (1. baskı, Legal 2018).
- Kurt Konca N, *Medeni Usul Hukukunda Aleniyet İlkesi* (1. baskı Adalet 2009).
- Luz de Araujo P.H, de Campos T.E, Ataiades Braz, F and da Silva N.C, 'VICTOR: a Dataset for Brazilian Legal Documents Classification', 2020, Proceedings of the 12th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC) 1449, 1449, <https://aclanthology.org/2020.lrec-1.181.pdf>.
- Menashe D, 'A Critical Analysis of the Online Court' (2018) 39 (4) Legal Scholarship Repository, 921.
- Meriç N ve Arslanpınar Tat T, 'Elektronik Ortamda Duruşma ve Diğer Yargı Faaliyetlerinin İcrası', iç Muhammet Özkes (ed), *Dijital Çağda Medeni Yargı* (Adalet 2022) 189.
- Mıdık B, *Sorularla Çevrimiçi Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri*, (Onikilevha 2021).
- Mıdık B, 'Teknolojik Gelişmeler Işığında Hukuk Yargılamasını Yeniden Düşünmek: Otomasyondan Köklü Dönüşüme' 2022, 25-26, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63.
- Niesel Z, 'Machine Learning And The New Civil Procedure', 2020, 73 (3) 492, <https://scholar.smu.edu/smulr/vol73/iss3/8/>, 492.
- Nunes D, 'A Technological Shift In Procedural Law (From Automation To Transformation): Can Legal Procedure Be Adapted Through Technology? 2020 11 (3) Civil Procedure Review, 11.
- Özmumcu S, 'Dünyada ve Ülkemizde Online Uyuşmazlık Çözümleri Bağlamında Online Tahkim ve Uygulamaları 2020 78 (2), İstanbul Hukuk Mecmuası, 431.
- Özmumcu S, 'Arbuluculukta Tarafsızlık İlkesinin Görünümü Ve Etik Kurallar Çerçevesinde Değerlendirilmesi', 2019, 10 (1) İnÜHFD, s 262.
- Öztek S, 'Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun Aleniyet İlkesine İlişkin 28 İnci Maddesi ile Ses ve Görüntü Nakledilmesi Yoluyla veya Başka Yerde Duruşma İcrasına İlişkin 149uncu Maddesinde 7251 Sayılı Kanunla Yapılan Değişiklikler Hakkında Bazı Düşünceler' 2021, 1 (66) Adalet Dergisi, 641.
- Pekcanitez H ve diğerleri, iç Hakan Pekcanitez, Muhammet Özkes, Mine Akkan ve Hülya Taş Korkmaz (edr), *Medeni Usul Hukuku, C. I* (15. baskı, Onikilevha 2017).
- Pekcanitez H, Atalay O ve Özkes M, *Medeni Usul Hukuku* (10. Baskı, Onikilevha 2022).
- Raymond A.J, *Managing Bias Partiality and Dependence in Online Justice Environments*, (PhD Submission 2019) <https://qmro.qmul.ac.uk/xmlui/handle/123456789/72859>.
- Reiling D, 'Courts And Artificial Intelligence, International Journal For Court Administration, 2020, 11 (2) <https://iaajournal.org/articles/10.36745/ijca.343#2-artificial-intelligence.1>.
- Rusakov E.P, 'Integration Of "Smart" Technologies In The Civil Proceedings Of the People's Republic Of China', 2021, 25 (3) RUDN Journal Of Law, 622.
- Say C, *50 Soruda Yapay Zeka* (Bilim ve Gelecek Kitaplığı 2018).
- Sayar İ.B, 'Adalet Erişim Hakkı Bağlamında Yargı Harçları', Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi 2018).

- Soukupová J, 'AI-Based Legal Technology: A Critical Assessment Of The Current Use Of Artificial Intelligence In Legal Practice' 2021, 15 (2), Masaryk University Journal of Law and Technology, <https://journals.muni.cz/mujlt/article/view/14504>, 279.
- Spitsin I.N, 'Juridification Of Concept "Artificial Intelligence" And Limits Of Using Its Technology In Litigation, 2022, 134, Web of Conferences, Euro-Asian law Congress 2021, 1.
- Surden H, 'Artificial Intelligence and Law: An Overview', 2019, 35 (4) Georgia State University Law Review, 1305.
- Susskind, *Online Courts and the Future of Justice* (Oxford University Press 2019).
- Susskind R and Susskind D, *The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts* (Oxford University Press 2015).
- Sümer S.Y, 'Ceza Yargılamasının Geleceği: Robot Hâkim' 2021, 23 (2) Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1543.
- Tanrıver S, *Medenî Usûl Hukuku, C. 1*, (3. baskı, Yetkin 2020).
- Taşpınar Ayvaz S, 'Medenî Yargılama Hukukunda Amaç Sorunu' 1999, Prof. Dr. Faruk Erem Armağanı, TBB Yayınları 759.
- Themeli E, 'AI as the Court: Assessing AI Deployment in Civil Cases' 2021, n K. Benyekhlef (ed), AI and Law, 213.
- Turan T, Kemalöğlü N, ve Küçükşille E.U, 'Hukuk'ta Yapay Zeka: Çalışmalar ve Gelecek Öngörülleri', 2020, 11 (2), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 11 (2), 246.
- Tzafestas S. G, 'Ethics And Law In The Internet Of Things World', 2018, 1, Smart Cities, 98.
- Ulusan B, 'Medeni Yargılama Hukukunda Tanığın E-Duruşma İle Dinlenilmesi ve Kişisel Verilerin Korunması: Alman Hukukuyla Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme' 2022, 163, TBB Dergisi, 155-189.
- Yıldırım M.K ve Gül M.A, Küçük Uyuşmazlıkların (Small Claims) Kendine Özgü Bir Prosedür Dâhilinde Çözümlemesine İlişkin Düşünceler, 2021 Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi 27 (2)1334.
- Yılmaz O. G, 'Yargı Uygulamasında Yapay Zekâ Kullanımı – Yapay Zekâ Hâkim Cübbesini Giyebilecek Mi?' 2021, Adalet Dergisi 66, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/adaletdergisi/issue/62377/940417>, 379.
- Yılmaz İ, Sözer C ve Elver E, 'Yapay Zeka ile ilgili Güncel Düzenlemeler: Avrupa Birliği Ve Amerika Birleşik Devletlerinde Alınan Aksiyonlar Işığında Bir Değerlendirme' 2021 66, Adalet Dergisi, 445.
- Zhurkina O, Filippova E and Bochkareva T, 'Digitalisation of Legal Proceedings: Global Trends 2020 (171) Advances in Economics, Business and Management Research, 119.

İnternet Kaynakları

<https://e-justice.europa.eu/>

<https://ecommons.cornell.edu/>

<https://www.gov.uk/>

<https://student-journals.ucl.ac.uk/>

<https://uncitral.un.org>

<https://eur-lex.europa.eu/>

<https://www.wolterskluwer.com/>

<https://rm.coe.int/>

<http://www.lawlink.nsw.gov.au/>

<https://lawreform.glueup.com/>

<https://www.techspot.com/>

<https://www.michbar.org/>
<https://www.lexisnexis.ca>
<http://www.ezhejiang.gov.cn/>
<https://www.justice-ni.gov.uk/>
<https://europa.eu/>
<https://civilresolutionbc.ca/>
www.ibm.com
www.infoworld.com
www.dergipark.org.tr
www.wired.co.uk
www.pnas.org
www.suleymantopak.av.tr
www.washingtonpost.com
<https://qmro.qmul.ac.uk/>
www.kirasystems.com
<https://help.casetext.com>
<https://lexmachina.com/>
www.legalzoom
www.donotpay.com
<https://en.pingwest.com>
www.dahaiyiyargi.org
www2.gov.bc.ca
www.bclaws.gov.bc.ca
<https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com>
<https://www.judiciary.uk/>
www.allenoverly.com
www.lawnnext.com
<https://www.propublica.org/>
<https://www.proofpoint.com/us/>
<https://www.luminance.com/>
<https://predictice.com/>